

Masarykova univerzita
Fakulta sociálních studií
Katedra psychologie

Bakalářská práce
Obor psychologie

EXTRAVERZE, NEUROTICISMUS A SVĚDOMITOST
JAKO PREDIKTORY VÝKONU V SITUACI PERSONÁLNÍHO VÝBĚRU

Vypracovala: Mgr. Markéta Nekužová

Vedoucí práce: Mgr. Jan Širůček

Brno
2010

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně a že jsem všechny použité informační zdroje uvedla v seznamu literatury.

Markéta Nekužová

Děkuji Mgr. Janu Širůčkovi za odborné vedení této práce a vstřícný přístup.

Velký dík patří mému muži za jeho podporu a trpělivost. A děkuji také oběma babičkám mého syna, bez jejichž pomoci bych práci nedokončila.

I. ÚVOD	4
II. TEORETICKÁ ČÁST	5
1. Rysová teorie osobnosti	5
2. Pětifaktorový model osobnosti	6
3. Kritika rysové teorie	8
4. Pětifaktorový model McCrae a Costy a jeho škály	10
4.1 Neuroticismus	11
4.2 Extraverze	11
4.3 Otevřenost vůči zkušenosti	12
4.4 Přívětivost	13
4.5 Svědomitost	13
5. Výkonnost	14
5.1 Pozornost	14
5.1.1 Osobnost a pozornost	15
5.2 Rozhodování a časový stres	16
5.3 Sociální kontext výkonu	16
6. Osobnostní charakteristiky a vztah k výkonu	17
6.1 Neuroticismus a výkon	17
6.2 Extraverze a výkon	18
6.3 Svědomitost a výkon	20
7. Shrnutí	21
III. VÝZKUMNÁ ČÁST	23
1. Cíl výzkumu a formulace hypotéz	23
2. Výzkumný soubor	24
3. Použité metody	25
4. Výsledky	28
4.1 Deskriptivní statistiky	28
4.2 Korelace	29
4.3 Mnohonásobná lineární regrese	31
5. Diskuze	34
IV. ZÁVĚR	39
V. LITERATURA:	41
VI. PŘÍLOHY	45

I. Úvod

Osobnostní charakteristiky, jejich specifika a působení na různé oblasti života jsou dlouhodobým předmětem zájmu různých typů psychologických výzkumů. Jedním z přístupů ke zkoumání osobnosti je rysový přístup, který vychází z premisy trvalosti osobnostních rysů. Přestože osobnostní rysy vykazují jistou stabilitu, typ situace zvyšuje nebo snižuje pravděpodobnost jejich projevení.

S testováním schopností a znalostí se setkává každý z nás prakticky po celý produktivní život. Ať už se jedná o zjišťování znalostí během školní kariéry nebo schopností a dovedností v praxi profesní (například při vstupním pohovoru nebo výzkumu ve společenských vědách). Výkonnost je požadovanou charakteristikou jednotlivců ve všech oblastech života. Výsledky výkonu jsou závislé na řadě faktorů. A jakou roli v tomto vztahu hrají osobnostní dispozice? Stále aktuální je otázka, jak osobnostní rysy ovlivňují výkon, které z nich k němu mají nejužší vztah a zda je možné na jejich základě dobrý či špatný výkon predikovat. V mnoha longitudinálních výzkumech bylo prokázáno, že charakteristiky osobnosti jsou důležitým prediktorem (nejen pracovní) výkonnosti. Proto mě zajímalo, jaký bude vliv osobnostních charakteristik na výkon v reálné situaci personálního výběru.

Práci jsem rozdělila do několika částí. První se zabývá rysovou teorií osobnosti a následně i její kritikou, pětifaktorovým modelem, podrobněji pak jednotlivými dimenzemi tohoto modelu podle McCrae a Costy. Další část je věnována stručnému vymezení výkonu a souvisejícím faktorům, důležitým pro výzkumnou část práce. Třetí část je věnována teoretickému shrnutí poznatků z výzkumů zaměřených na vliv osobnostních faktorů k výkonu. Ve výzkumné části práce je popsán postup výzkumu, analýza dat, jsou zde interpretovány a diskutovány výsledky.

II. Teoretická část

1. Rysová teorie osobnosti

V psychologii existuje řada teorií osobnosti. Kontext této práce je zaměřen na faktorový neboli rysový přístup, který je jedním ze čtyř hlavních přístupů k výzkumu osobnosti a vychází z přesvědčení o existenci trvalých osobnostních dimenzí.

Zakladatelem rysové teorie je G. W. Allport, který ztotožnil rysy se základními kameny osobnosti a rozlišoval obecné rysy a osobnostní dispozice. Na Allporta navázal R. Cattell se svými 16 faktory a posléze i H. J. Eysenck, který rozlišoval tři faktory (extroverze/introverze, neuroticismus, psychotismus) (Attkinson R. L. & R. C., Smith, Bem & Nolen-Hoksema, 1995).

Faktorový model osobnosti navazuje na lexikální výzkumy, které vycházejí z předpokladu, že všechny individuální odlišnosti jsou zachyceny v přirozeném jazyce jako jednotlivá slova a čím zřetelnější jsou odlišnosti, tím více se uplatňují v komunikaci jako slova. Obecná lexikální hypotéza F. Galtona a L. Klagese říká, že nejpodstatnější individuální odlišnosti jsou zakódovány v jazyce. Čím zřetelnější odlišnosti jsou, tím více se uplatňují v komunikaci jako slova. Významné individuální odlišnosti mají slovní vyjádření ve více jazycích současně (Hřebíčková, 1997, Hřebíčková 2003). Podstatou lexikálních studií je vybrat ze slovníků slova užívaná pro popis osobnosti a vlastnosti uspořádat pomocí faktorové analýzy.

Druhý výzkumný přístup faktorových modelů osobnosti je od lexikálních analýz odlišný, odvozuje strukturu osobnosti z faktorové analýzy položek a škál osobnostních dotazníků. I na základě výsledků osobnostních dotazníků a inventářů byly zjištěny podobné faktory jako na základě lexikálního výzkumu.

První seznam anglických osobnostně relevantních slov sestavil Allport a Odbert (1936). Na ně navázal Cattell, jenž z jejich seznamu vybral 36 adjektiv, z nichž odvodil na základě L-dat 12 faktorů. Ty se staly základem pro Cattellův 16 faktorový dotazník (Cattellův 16 PF). Cattell využíval tři hlavní zdroje pro získání informací o rysech osobnosti: životní historii, čili L-data, která se získávají z hodnocení jedince druhými lidmi, kteří ho dobře znají. Jako druhou variantu využíval Q-data, vyvozená z dotazníků, tj. tyto informace poskytuje jedinec sám, kdy v dotaznících posuzuje sám sebe ve vztahu k různým typům chování. Jako třetí metodu používal T-data, vyvozená z objektivního testu. Cattell zjistil ve

svých dlouholetých výzkumech, že L a Q-data mají tendenci vytvářet poměrně podobné soubory faktorů, zatímco T-data vytvářejí odlišné soubory. Cattell ve svých výzkumech našel podobné faktory ve věkovém rozpětí od čtyř roků po dospělost. V různých věkových skupinách však chování variuje a jistota, že daný nástroj měření skutečně měří v různých věkových skupinách tu stejnou věc, je problematická. Proto Cattell vytvořil hraniční studie, v nichž zkoumal platnost testů pro sousední věkové skupiny (Hall, Lindzey, 1997).

Osobnost je podle Cattella tvořena systémem faktorů, které determinují její chování v jednotlivých situacích. Cattellovým cílem při faktorování bylo zjistit, kolik společných rysů (tj. faktorů) lidé mají. Proto při faktorové analýze vyšel z hypotézy, že v osobnosti existují přirozené struktury, které mohou být identifikovány se základními rysy (faktory). Cattell vyšel z psycholexikální studie Allporta a Odberta, dospěl k 171 termínům a z nich posléze došel k 36 proměnným, které označil jako „pramenné rysy“ (Nakonečný, 1995).

Cattell byl kritizován z mnoha stran, přesto byla jeho práce odrazovým můstkem pro další badatele.

2. Pětifaktorový model osobnosti

Pět obecných dimenzí v pětifaktorové teorii osobnosti představuje hypotetické konstrukty, které mají podle zastánců této teorie biologický základ. Tyto hypotetické konstrukty (označované též jako bazální tendence) nelze měřit přímo, ale lze je zaznamenat skrze postoje, zvyky, dovednosti a záliby (tzn. charakteristické adaptace). Autoři pětifaktorového modelu osobnosti předpokládají, že tyto charakteristiky jsou nezávislé na vlivech prostředí a kultury a jsou to biologicky dané bazální tendence, které je možno chápat jako charakteristiky temperamentu (Hřebíčková, 2004).

Pětifaktorová struktura osobnosti byla vytvořena nejdříve v americké angličtině a posléze replikována v dalších jazycích (holandština, italština, němčina, polština, ruština a maďarština jako první neindoevropský jazyk).

Pětifaktorová struktura byla získána z analýzy dat, kdy z rysových přídavných jmen byly vytvořeny ratingové škály. Na těchto škálách respondenti posuzovali sebe, nebo jiného člověka (tj. self-rating, popř. peer-rating). „Výsledkem byla získaná struktura pěti faktorů: 1. Surgency nebo Extraversion – Živost nebo Extraverze (povídavý, energický, společenský). 2. Agreeableness – Přívětivost (dobrosrdečný, přívětivý, srdečný). 3. Conscientiousness – Svědomitost (důkladný, svědomitý, pečlivý). 4. Emotional Stability nebo Neuroticism -

Emocionální stabilita nebo Neuroticismus (klidný, vyrovnaný, úzkostlivý). 5. Culture nebo Intellect nebo Openness to Experience nebo Integrity – Kultura nebo Intelekt nebo Otevřenost vůči zkušenosti nebo Integrita (vzdělaný, inteligentní, originální)“ (Hřebíčková, 1997, s. 7). Pro těchto pět faktorů zavedl Goldberg označení Big Five. Neznačená to redukci individuálních odlišností na pět dimenzí, nýbrž těchto pět dimenzí představuje nejvyšší úroveň abstrakce, kdy každá z nich obsahuje řadu dalších specifických charakteristik.

Pětifaktorový model osobnosti nebyl přijímán bez výhrad, existují lexikální studie, ve kterých se objevuje sedmifaktorový model, kdy počet faktorů závisí na způsobu výběru proměnných. Další studie naopak zastávají pouze třífaktorové řešení (obsahuje faktory extraverte, přívětivost, svědomitost – toto schéma je robustní a není ovlivněno výběrem proměnných). Z již provedených studií vyplývá, že struktury s menším počtem faktorů jsou vždy robustnější než pětifaktorová struktura. Třífaktorové řešení vždy odpovídá prvním třem faktorům Big Five. Na druhou stranu v angličtině byl pětifaktorový model potvrzen nezávisle na sobě řadou badatelů. Z těchto výzkumů vyplývá, že výskyt a obsah pětifaktorové struktury osobnosti je ovlivněn způsobem výběru relevantních slov a také posuzovaných osob (Hřebíčková, 2003).

Podle Hřebíčkové (Hřebíčková, 1997, Hřebíčková, 2003) byl pětifaktorový model potvrzen lexikálním výzkumem v holandštině (De Raad, Hendriks & Hofstee, 1992), v němčině (Ostendorf, 1990), polštině (Szarota, 1995), češtině (Hřebíčková, 1997) a chorvatštině (Mlačić, 2000). Pětifaktorový model se nepotvrdil (přesněji byly zaznamenány odchylky od Big Five) v italštině (dva nezávislé výzkumy Caprara & Perugini, 1994 a Di Blasová & Forzi, 1994) a v maďarštině (Szirmáková & De Raad 1994). Výsledky lexikálních výzkumů v neindoevropských jazycích jsou nejednoznačné. Výsledky výzkumu v hebrejštině jsou podobné sedmifaktorovému řešení (Almagor, Tellegenová & Walter, 1995). V korejštině se potvrdilo čtyřfaktorové řešení (Hahn, Lee & Ashton, 1999). Výsledky výzkumu v Turecku (Somer & Goldberg, 1999) potvrzují pětifaktorovou strukturu, a proto je lze interpretovat tak, že pětifaktorová struktura existuje i v neindoevropských jazycích (ačkoli pátý faktor odráží kulturní specifika) (Hřebíčková, 2003).

Mezi výzkumy, které se věnovaly pětifaktorovému modelu, lze rozlišit dva základní směry. Jeden směr pětifaktorového modelu popisu osobnosti navazuje na Cattellovy proměnné. Sem patří pět faktorů Fiskeho (1949), které se však jen velmi vzdáleně podobaly pětifaktorovému modelu. Poprvé pětifaktorový model vznikl z výzkumu Tupese a Christala

(1958, 1961, 1992). Na Cattela navázal i Norman (1963) a další, a právě Norman z pěti faktorů vytvořil taxonomii rysových termínů. Druhý směr pětifaktorového modelu popisu osobnosti navazuje na jiné než Cattelovy proměnné. Patří sem Big Five Peabodyho a Goldberga.

Na Cattellovu 16 PF navázali Costa a McCrae, tvůrci NEO modelu. Podle McCrae a Costy je pětifaktorová teorie osobnosti vlastně současnou verzí k rysové teorii. Vychází z předpokladů, že lidé jsou poznatelní vědeckým studiem, jsou racionální (mají schopnost porozumět druhým), odlišní, individuální a proaktivní (tj. osobnost je příčinou lidské akce) (McCrae & Costa, 1999).

Pětifaktorové modely osobnosti nebyly přijímány bez výhrad, mimo jiné ji odmítal Eysenck. Nicméně v průběhu devadesátých let výzkumy pětifaktorového modelu osobnosti probíhaly velice intenzivně a stále větší počet badatelů se shoduje, že osobnost lze na základě adjektiv nebo dotazníkových položek popsat pěti dimenzemi obsaženými v pětifaktorovém modelu osobnosti (Hřebíčková, 2004). Stále se však vedou diskuze k interpretaci některých dimenzí.

Diskuze o platnosti pětifaktorové struktury vedou k závěru redukce počtu dimenzí na tři (viz. výsledky chorvatského, maďarského a korejského výzkumu). Tři faktory jsou identifikovatelné v různých jazycích, ale problematickou zůstává interpretace čtvrtého a pátého faktoru. „Kvantitativní ani kvalitativní srovnání národních struktur nepřineslo jednoznačné potvrzení univerzální platnosti pětifaktorového modelu“ (Hřebíčková, 2003, s. 288).

3. Kritika rysové teorie

Rysové teorie jsou oceňovány především pro svůj srozumitelný a jednoduchý přístup k vymezení charakteristik osobnosti, což přispělo k rozšíření poznatků o individuálních rozdílech. Pětifaktorový model osobnosti, konkrétně Big Five, představuje rozšíření a vylepšení předchozích faktorových systémů. Podle Johna (John, 1999) tyto systémy spolu spíše soupeřily, než aby se shodly. Druhým pozitivem pětifaktorového modelu osobnosti je jeho srozumitelnost pro laickou veřejnost. I pro laika jsou srozumitelná slova reprezentující jednotlivé faktory. Právě proto je Big Five velice často užíván pro výzkumy zaměřené na sebedposouzení a posouzení druhých.

Zásadní kritika rysového přístupu pramení z toho, že rysy nemusí být přesné a pravdivé. Rysový přístup nedokáže zachytit dynamické procesy osobnosti - nelze z rysů přesně předvídat chování osobnosti v jednotlivých situacích. Další skutečností přispívající ke kritice rysové teorie je možná nepravdivost a nepřesnost zjištěných rysů vyplývající z hodnocení posuzovatele, jak on nás zná a v jakých situacích hodnocenou osobu zažil (Attkinson R.L. & R.C., Smith, Bem & Nolen-Hoeksema, 1995).

Hlavní kritika, jak již bylo zmíněno výše, se týká celého rysového přístupu, který je založen na struktuře termínů popisujících osobnost a opomíjí strukturu osobnosti samotnou. Nezabývá se dynamikou osobnosti a kontextu jejího jednání. Proto „na základě rysového přístupu není možno předvídat a vysvětlit chování a zkušenosti osob“ (McAdams, 1992 in Hřebíčková, 1997, s. 24). Rysový model je svými kritiky považován za statický, který nemůže popsat a vysvětlit osobnost jako dynamický systém (z kritiků např. Pervin).

Důležitá je i kritika samotného lexikálního výzkumu osobnosti: nevíme, jak se vyvíjí slovník, který lidé užívají při popisu sebe i druhých. Osobně relevantní slova jsou i hodnotící a citově zabarvená, tedy nevhodná pro objektivní popis osobnosti. Slabinou lexikálního přístupu je i kulturní zakotvenost jazyka. Pětifaktorový model popisu osobnosti lze identifikovat pouze v indoevropských jazycích a je vázán na euroamerickou kulturu (Pervin, 1994 in Hřebíčková 1997).

Další kritika pětifaktorového modelu vychází především z existence více modelů (pod označením Big Five existuje více modelů, např. nejrozšířenější dle Normana, dále dle McCrae a Costy a další modely nazvané podle dalších výzkumníků). Nevýhodou pětifaktorového modelu je názvosloví jednotlivých faktorů. Eysenck, zastánce třífaktorového modelu, kritizuje rozdělení přívětivosti a svědomitosti do dvou samostatných faktorů, zatímco v jeho modelu jsou oba zahrnuty ve faktoru psychotismu. Eysenck sám považuje třífaktorový model za dostatečně vystihující strukturu osobnosti. Za nejproblematictější je považován pátý faktor, dle McCrae a Costy nazvaný „Otevřenost vůči zkušenosti“, dříve nazván „Kultura“, nověji též „Intelekt“. Dále je za problematický považován druhý faktor „Přívětivost“ nebo „Příjemnost“. Nejednoznačnost tohoto faktoru vede ve dvoukolejnost jeho chápání, buď jako příjemnost, nebo jako souhlas s ostatními (což v sobě obsahuje submisivitu, zahrnutou již v prvním faktoru) (John, 1999, s. 95).

Terčem kritiky se stalo i pojetí jednotlivých dimenzí a jejich nezávislost. V původní koncepci pětifaktorového modelu by všechny dimenze měly být nezávislé. Ale při hodnocení druhých tomu tak není. Korelace mezi jednotlivými rysy mají tendenci být signifikantně

silnější při hodnocení druhých než při sebehodnocení (neplatí to však u extravertů). Nejsilnější konzistence se vyskytuje mezi emocionální stabilitou a přívětivostí. Tendence vidět více neshod se vyskytuje spíše při sebehodnocení, než při hodnocení druhých. Při posouzení druhých se vyskytuje více nesrovnalostí při hodnocení lidí, které dobře známe (např. rodina, dobří přátelé), než ostatních lidí (Beer & Watson, 2008, s. 535).

Někteří badatelé zastávají názor, že pětifaktorový model osobnosti v podstatě zahrnuje všechny rysy osobnosti (tzn. všechny rysy osobnosti spadají do faktorového prostoru Big Five, Saucier & Goldberg, 1998 in Paunonen & Ashton 2001). Jiní však jsou přesvědčeni, že existují rysy mimo Big Five a zkoumají ty z nich, které jsou spojené pouze slabým vztahem k těmto faktorům. Podle těchto autorů existuje mimo pětifaktorový model přinejmenším devět nebo deset relativně úzkých dimenzí chování. Tyto dimenze zahrnují religiozitu, manipulovatelnost, nečestnost (nepoctivost), svůdnost, šetrnost, konvenčnost, mužnost-ženskost (maskulinitu-feminitu), ješitnost, zábavnost a možné riskování. Některé z těchto rysů ve vzájemném vztahu mohou vytvářet šestou dimenzi osobnosti (jak studoval na faktoru „Honesty“ Ashton, 2000) (Paunonen & Ashton, 2001, s. 536). Tyto ostatní rysy osobnosti, které nejsou dobře reprezentovány typickým inventářem Big Five, mohou být dále využity pro účely predikce chování. Podle Paunonena a Ashtona (2001) je při výzkumu osobnosti nebo v praxi jen na škodu spoléhat se výlučně na faktory Big Five.

Realistické, střízlivější hodnocení pětifaktorového modelu zastává myšlenku, že tyto dimenze odráží spíše strukturu termínů k popisu osobnosti, než samotnou strukturu osobnosti. Toto stanovisko je zastáváno především v evropské psychologii osobnosti (např. Ostendorf, Angleitner & Hřebíčková in Hřebíčková, 1997)

4. Pětifaktorový model McCrae a Costy a jeho škály

Autoři NEO modelu, McCrae a Costa původně, na základě analýzy Cattelova 16PF, zahrnuli mezi nejdůležitější individuální odlišnosti pouze tři dimenze: Extraverzi, Neuroticismus, Otevřenost vůči zkušenosti (na rozdíl od předchozích dvou tato nebyla v té době v psychologii všeobecně uznávána). Původní model NEO byl podle Goldbergových lexikálních výzkumů doplněn o další dvě dimenze, Přívětivost a Svědomitost. Pětifaktorový model Costy a McCrae se s modelem Big Five překrývá, ale existují i odlišnosti v obsahu

dimenzí Otevřenost vůči zkušenosti a Intelpekt, které jsou v obou modelech odlišně pojaté (Hřebíčková, 2002).

Osobnostní charakteristiky modelu NEO jsou seskupeny do pěti dimenzí, které jsou na sobě navzájem nezávislé. Jednotlivé škály se dělí do šesti subškál. Tyto subškály se vztahují k dané škále, ale zároveň reprezentují odlišné dílčí charakteristiky jednotlivých škál.

4.1 Neuroticismus

Neuroticismus se zaměřuje na individuální rozdíly v emocionální stabilitě a labilitě. Zjišťuje, jak zkoumaná osoba prožívá negativní emoce. Emocionální nestabilita je chápána jako obtížné vyrovnávání se s problémy každodenního života, i jako impulsivnost ve smyslu neschopnost kontrolovat nutkání a touhy. Zde se liší přístup McCrae a Costy od přístupu Eysencka. Shodují se v pojetí neuroticismu jako nestability ve vyrovnávání se s každodenními problémy, ale liší se v přístupu k impulzivitě. Eysenck ji chápe jako nepřítomnost zábran, zatímco McCrae a Costa jako neschopnost kontrolovat touhy a nutkání. Jde však pouze o drobnou odlišnost, vymezení této dimenze je u Eysencka i McCrae a Costy téměř totožné. Podle McCrae a Costy (1992) je jádrem neuroticismu tendence prožívat negativní citové stavy jako strach, smutek, trapnost, hněv, vinu, odpor (Widiger, 2009).

Pozitivní pól dimenze vyjadřují deskriptory „stabilní, se sebou spokojený, klidný“ a obsahuje v sobě psychickou vyrovnanost, odolnost vůči stresu. Negativní pól dimenze je reprezentován rysy nervozita, labilita, úzkostnost, rozrušitelnost (Hřebíčková, 1997, Hřebíčková, Urbánek & Čermák, 2000). Podle Hřebíčkové (Hřebíčková, 2004) se osoby s vysokým skórem v dimenzi neuroticismu projevují jako psychicky nestabilní, jejich psychická vyrovnanost je snadno narušitelná. Lehce jsou přivedeni do rozpaků, často jsou nejistí, nervózní, úzkostní, intenzivně prožívají strach, obavy a smutek. Stresové situace zvládají pouze omezeně. Lidé s nízkým skórem jsou klidní, vyrovnaní, emocionálně stabilní a nenechají se snadno vyvést z míry stresujícími situacemi (Hřebíčková, 2004).

Škála neuroticismu se dělí do šesti podškál: úzkostnost, hněvivost – hostilita, depresivnost, rozpačitost, impulsivnost a zranitelnost.

4.2 Extraverze

Extraverze je součástí mnoha osobnostních dotazníků. Zaměřuje se na rozdíly v sociabilitě a aktivitě lidí, které následně dělí na extraverty a introverty. V pětifaktorovém

modelu McCrae a Costy tvoří extraverte hlavní faktor a jejím nejdůležitějším rysem je sociální chování (McCrae & Costa, in Wilt & Revelle, 2009). Pozitivní pól dimenze je popsán rysovými deskriptory „společenský, temperamentní, povídavý, průbojný, aktivní“. Negativní pól dimenze je popsán rysovými deskriptory „samotářský, málomluvný, plachý, uzavřený“ (Hřebíčková, 1997, Hřebíčková, Urbánek & Čermák, 2000). Lidé s vysokým skórem v oblasti extraverte jsou společenštití, hovorní, přátelští, také sebejistí, aktivní, energičtí, optimističtí. Mají rádi společnost, navíc jsou také rádi součástí skupin a společenských událostí, mají rádi vzrušení a stimulující prostředí, udržují si veselou mysl (Hřebíčková, 2004). Lidé, skórující nízko v dimenzi extraverte, jsou považováni za introverty. Zde je ovšem mnohem obtížnější je charakterizovat. Podle McCrae a Costy je lépe introverzi nahlížet jako nepřítomnost extraverte, než ji považovat za její protiklad (McCrae & Costa, 1992 in Hřebíčková, 2004). Vymezení této dimenze je stejné u McCrae a Costy jako u Eysencka.

Škála extraverte se dělí do šesti subškál: vřelost, družnost, asertivita, aktivnost, vyhledávání vzrušení, pozitivní emoce.

4.3 Otevřenost vůči zkušenosti

Otevřenost vůči zkušenosti jakožto třetí dimenze NEO faktorového modelu vypovídá o zaujetí pro nové zkušenosti, prožitky a dojmy. Je charakterizována jako citlivost na podněty, především estetické, vnímavost k vnitřním pocitům, živá představivost, preference rozmanitosti, nezávislý úsudek a zvědavost. Pozitivní pól této dimenze reprezentuje vzdělanost, originalita, inteligence, vnímavost, zvědavost, představivost. Negativní pól dimenze označuje hloupost, omezenost, konvenčnost (Hřebíčková, 1997).

Podle Hřebíčkové (Hřebíčková, 2004) osoby, které skórují vysoko v této dimenzi, se velice zajímají o nové zkušenosti, prožitky a dojmy. Obvykle mají bohatou fantazii a jsou vnímavé k prožitkům emocí, jak pozitivních, tak negativních. Jsou schopny uvažovat o nekonvenčních hodnotách a myšlenkách a přijímat je. Chovají se nekonvenčně, preferují změnu a zajímají se o abstraktní témata a také umění. Osoby, které skórují nízko na škále otevřenosti vůči zkušenosti, se spíše chovají konvenčně a zastávají konzervativní postoje. Preferují známé a osvědčené před neznámým a novým. Mají méně intenzivní emoční reakce, tendují k přejímání názorů autorit a mají ohraničené zájmy. Otevřenost vůči zkušenosti souvisí s dosaženým vzděláním a inteligencí zjištěnou v IQ testech (Ostendorf & Angleitner, 2000 in Hřebíčková 2004).

Škála otevřenost vůči zkušenosti se skládá z následujících subškál: fantazie, estetické prožívání, prožívání, novátorské činnosti, ideje, hodnoty.

4.4 Přívětivost

Čtvrtou dimenzí je přívětivost, charakterizující interpersonální chování. Je to především altruismus, tj. ochota pomáhat druhým a zároveň přesvědčení, že druhí budou pomáhat jim. Podle Hřebíčkové (Hřebíčková, 2004) vypovídá také o tendenci důvěřovat druhým lidem a vyhledávání spolupráce. Zároveň znamená také laskavé a vlídné chování k druhým. Vysoký skór může také znamenat ponížené chování vůči druhým, v extrémním případě až závislou osobnost jakožto jednu z poruch osobnosti.

Nízce skórující osoby projevují tendence znevažovat záměry druhých, spíše s nimi soupeří a chovají se často hrubě. Extrémně nízký skór naznačuje antisociální, paranoidní nebo narcistickou poruchu osobnosti. Pozitivní pól dimenze je popsán rysovými deskriptory „soucitný, laskavý, srdečný“ a zahrnuje v sobě altruismus, vřelost, toleranci, emoční podporu. Negativní pól dimenze se vyznačuje rysovými deskriptory „nesnášenlivý, agresivní, necitelný“ a vyjadřuje nepřátelství, lhostejnost, nevraživost, žárlivost (Hřebíčková, 1997).

Přívětivost je dále rozdělena do následujících subškál: důvěra, upřímnost, altruismus, poddajnost, skromnost, jemnocit.

4.5 Svědomitost

Poslední, pátou škálou v pětifaktorovém osobnostním modelu je svědomitost, vypovídající o kontrole podnětů. V dimenzi svědomitosti jde o typ sebekontroly, který se vztahuje k aktivnímu plánování, organizování a realizování úkolů (na rozdíl od neschopnosti zvládat pokušení, která spadá do dimenze neuroticismu, do subškály impulsivnosti). Osoby, které se pohybují ve vysokém skóre svědomitosti, jsou cílevědomé, pilné, vytrvalé a ctizádnostivé. Lze je charakterizovat pevnou vůlí, disciplínou a pořádností.

Dimenze svědomitosti souvisí s úspěchem ve škole a výkonem v práci. Pozitivní pól dimenze je popsán deskriptory „spolehlivý, cílevědomý, pracovitý, zodpovědný“ a obsahuje v sobě pečlivost, zásadovost, svědomitost. Negativní pól dimenze popisují deskriptory „lenivý, nepořádný, nesystematický, roztěkaný“ a zahrnuje malý zájem o práci a lhostejnost k jejím cílům (Hřebíčková, 1997). Lidé s nízkým skóre jsou charakterizováni jako nedbalí a naplňující své cíle s malým zaujetím.

Svědomitost je rozdělena do následujících subškál: způsobilost, pořádkumilovnost, zodpovědnost, cílevědomost, disciplinovanost, rozvážnost.

5. Výkonnost

Výkonnost jako schopnost vykonávat určitou činnost úzce souvisí s úrovní výkonu, která je ovlivněna mnoha činiteli. Orientace na výkon je chápána jako touha po dosažení úspěchu, zároveň souvisí i se snahou ukázat výkon a prožít úspěch z jeho dosažení, souvisí s potřebou dosažení uznání u druhých (McClelland, 1953 in Hřebíčková 2004).

Výkon souvisí s určitými osobními charakteristikami a je ovlivněn nejen osobnostními rysy a dovednostmi, ale také souvisí s individuální adaptací na specifické podmínky. Osobnostní proměnné ovlivňují výkon v úlohách zaměřených na pozornost a vnímanou pracovní zátěž (Rose & Murphy, 2002).

Tato práce je zaměřena na souvislost osobnostních dimenzí pětifaktorového modelu s výkonem a na činitele související s aplikovanými testovými metodami. Proto sem zahrnuji pozornost, rozhodování a stres a sociální kontext výkonu.

5.1 Pozornost

Pozornost je kognitivní proces, který velmi úzce souvisí s vnímáním, pamětí a učením. Její podstatou je zaměření a soustředění vědomí, které má za následek jeho odklon od některých věcí ve snaze efektivně zvládnout jiné (Sternberg, 2002). Procesy pozornosti jsou zodpovědné za výběr relevantní informace na podnětovém vstupu k jejímu dalšímu zpracování (Špok, 2004). Funkce pozornosti je řízení vstupu do vědomí v souladu s aktuální důležitostmi, možnostmi organismu, s informační a motivační důležitostmi a regulace proudu nové stimulace (Baars, 1997 in Špok, 2004). Pozornost je jedním ze základních předpokladů úspěšnosti školní i pracovní, ovlivňuje výkon a chování.

Mezi její nejdůležitější vlastnosti patří selektivita (zaměření se na významné podněty a ignorování bezvýznamných), koncentrace (soustředěnost), kapacita (rozsah). Kapacita pozornosti je dána množstvím podnětů, které člověk dokáže postřehnout současně nebo ve velmi krátkém časovém úseku. Rozsah pozornosti by měl odpovídat kapacitě krátkodobé paměti, což je podle Millera maximálně 7 podnětů (+/- 2 podněty). Novější výzkumy však ukazují, že pozornost nečerpá z jediného zdroje, proto její rozsah může být pravděpodobně

větší než sedm prvků. Významnou vlastností pozornosti je také její stabilita, která je dána především časovým intervalem, v němž jsou lidé schopni soustředěně sledovat jeden podnět. Trvání pozornosti je provázáno jejím kolísáním, kdy při monotónních činnostech může člověk pracovat bezchybně 15-30 minut, při řešení komplexních úloh je to několik minut (Chalupa, 1981).

Pozornost je ovlivněna řadou faktorů, jedním z nejdůležitějších je míra aktivace – ve formě únavy, vlivu drog a léků, vzrušení. Vliv na pozornost má i povaha úkolu a zkušenost s typem daného úkolu, roli hraje i předchozí procvičování a míra dovednosti při využívání zdrojů pozornosti pro řešení úkolu (Sternberg, 2002). Pozornost zvyšuje soustředěný zájem na plnění úkolu. Podle M. Eysencka je nutné do teorie pozornosti zakomponovat i úzkost. Úzkost ovlivňuje pozornost jako rys osobnosti i vztah k situaci.

5.1.1 Osobnost a pozornost

Pozornost a výkon pozornosti ovlivňuje řada faktorů. Kolísání pozornosti ovlivňují jednak úkolové parametry (jako například rychlost prezentovaných stimulů, četnost výskytu a podobně). Tedy vysoké tempo při úkolech může ovlivnit pokles pozornosti. Za druhé kolísání pozornosti může být ovlivněno environmentálními faktory (např. hlukem). Za třetí je kolísání pozornosti ovlivněno subjektivními charakteristikami zkoumaných osob, jejich individuálními rozdíly. Řada studií zaměřená na toto téma prokázala důležitost individuálních rozdílů (např. Davies & Parasuraman, 1982, Koelega, 1992). Úkoly zaměřené na pozornost a její testování jsou často užívány v testových bateriích při výběru a přijímání kandidátů do zaměstnání.

Ballard (1996) rozlišil tři typy individuálních rozdílů podstatných pro experimenty zaměřené na pozornost: celkovou symptomatologii, fyziologický stav a osobnost. Studie zaměřené na klinickou symptomatologii prokázaly, že k projevům slabší pozornosti tendují lidé s depresemi a schizofrenií (Rose, Murphy, Byard & Nikzad 2002). Fyziologický stav může pozornost ovlivnit medikací, která povzbuzuje či utlumuje centrální nervový systém. Co se týče individuálních charakteristik, tak bylo studiemi prokázáno, že individuální rozdíly v pozornosti mohou být vysvětleny osobnostními rysy jako jsou: závislost na poli, osobnost typu A a locus of control. Často je jako nejvýmluvnější výsledek individuálních rozdílů považován širší rys extraverte, obvykle spojovaný s nižším výkonem v pozornostních úlohách.

5.2 Rozhodování a časový stres

Rozhodování jako kognitivní proces může souviset s rychlostí myšlení. Rychlost myšlení je negativně ovlivněna únavou, což následně vede k horším výsledkům výkonu. Je prokázáno, že psychický stres zapříčiňuje zhoršení kvality výkonu. Činnost v časové tísni a případně i deficit schopností vzhledem k zadanému úkolu jsou vnímány jako stresující.

Respondenty vnímaná časová tíseň může být zapříčiněna nedostatečnou schopností koncentrace, případně i nerozhodností, co zvolit jako správné řešení. Úzkostnost a neuroticismus jsou rysy, které se mohou podepsat na snížení výkonu (tj. ztěžují realizaci výkonového potenciálu (Machač, Macháčová & Hoskovec, 1988).

Specifikum stresu je i v jeho použití pro testování schopností a dovedností – je prokázáno, že stres může být využit ke kontrole zautomatizovaných činností. Pro lidi dosahující vysokého skóru v dimenzi neuroticismu je charakteristické dlouhé dozívání stresových situací. V jejich případě se situační stres sčítá s neurotickou úzkostí (Machač, Macháčová & Hoskovec, 1988).

5.3 Sociální kontext výkonu

Výsledky výkonu jsou závislé na celé řadě vlivů. Dosažení dobrého výsledku svědčí jednak o dobrých schopnostech, špatný výsledek ale může být způsoben nejen nedostatkem schopností nebo znalostí, ale i celou řadou dalších intervenujících nepříznivých podmínek jako je například motivace, pozornost, zdravotní stav a další. Jedním z ovlivňujících faktorů je i sociální kontext výkonu.

Vliv na sociální kontext výkonu může mít počet osob, které jsou testování přítomny, a to jak v roli testovaných, tak v roli administrátorů. Výzkumy vykazují protichůdné výsledky, někdy je individuální výkon za přítomnosti ostatních spíše lepší a někdy spíše horší než o samotě. V přítomnosti dalších osob dochází k sociální facilitaci dobře ovládaných činností a inhibici nových a složitých činností. V případě, že je potřeba řešit nové nerutinní úkoly s vyšší kognitivní aktivitou, dochází vlivem inhibice k horšímu výkonu, než kdyby byl výkon prováděn bez přítomnosti přihlížejících (Hewstone & Stroebe, 2006). Výkon může ovlivnit i obava z hodnocení. Pokud je testovaná osoba ve stresující situaci a pozorují ji další lidé, může to v ní vyvolat úzkost a vést k ovlivnění výkonu (pozitivnímu i negativnímu). Výkon je ovlivněn jak objektivní obtížností úkolu, tak i subjektivním očekáváním testovaného, jak se mu bude či nebude v testu dařit a jakého výsledku dosáhne. Výkon ovlivňuje i konflikt pozornosti, kdy přítomnost dalších lidí může u testované osoby vyvolat konflikt mezi

věnování pozornosti úkolu a věnování pozornosti ostatním. Pozornost věnovaná přihlížejícím pak chybí při plnění náročnějších úkolů (Hewstone & Stroebe 2006).

Lidé přítomní výkonu testované osoby mohou působit jednak na obavy z hodnocení, jednak na sebe prezentaci. Dalším aspektem vlivu přítomnosti jiných lidí (o kterých je testovanému známo, že budou s výsledky jeho práce seznámeny a budou je hodnotit) při výkonu je ovlivnění sebe prezentace testované osoby. Sebe prezentace mohou být záměrné a nezáměrné. Cílem záměrných sebe prezentací je udělat dobrý dojem na ostatní. S budováním kladné sebe prezentace souvisí i sebemonitorování, které předpokládá reflektování vlastní sebe prezentace a následné přizpůsobení vlastního chování tak, aby odpovídalo očekáváním druhých (Výrost & Slaměník, 2008). Snaha udělat dobrý dojem se projevuje jako vědomé a záměrné jednání. Pokud je proband podroben osobnostním testům, může se snaha o dobrý dojem projevit jako tendence k sociálně žádoucím odpovědím a následně jako vědomá tendence zkreslovat informace o vlastní osobě. K sociální desirabilitě se přiklání lidé, kteří chtějí před ostatními vypadat lépe.

Tato motivace vzrůstá v situacích hodnocení či výběru a právě v kontextu pracovní oblasti (zejména výběrových řízení) je problematika sociální desirability velmi častým jevem.

6. Osobnostní charakteristiky a vztah k výkonu

6.1 Neuroticismus a výkon

Neuroticismus vypovídá o dispozicích k negativním emočním stavům (úzkosti, hněvu, vině, depresi). Neuroticismus ovlivňuje, jak člověk prožívá stresující situace a jak se s nimi dokáže vyrovnat. Osoby dosahující vyšší míry neuroticismu jsou málo odolné vůči distresu, a vůbec stresu z prostředí. Podle McCrae a Costy dimenze neuroticismu v sobě obsahuje jak citlivost ke stresu z okolí, tak nižší kontrolu impulsů. Opakovaně byl prokázán vztah neuroticismu k nízké spokojenosti pracovní i akademické (Trapman et. al, 2007, Judge et al., 2002 in Widiger, 2009). S vyšší mírou neuroticismu souvisí také nižší výkonová motivace, nízké dosahování cílů a nízké self-efficacy (Judge & Ilias, 2002 in Widiger, 2009). Temperamentové charakteristiky osobnosti mají vztah k sebehodnocení a životní spokojenosti, neuroticismus souvisí s nízkým sebehodnocením (Blatný, 2001, Hajná &

Stránská, 2003). Míra neuroticismu souvisí i s copingem a zvládáním. Coping nesouvisí s osobnostními charakteristikami přímo, ale je jimi ovlivněn. Jak zjistili McCrae a Costa, copingové strategie souvisí nejvíce s neuroticismem, extraverzí a otevřeností vůči zkušenosti.

Výkon je také ovlivněn obavami z testování a obavami ze selhání. Právě tyto součásti dimenze neuroticismu ovlivňují člověka ve schopnosti vyrovnat se s nimi v situacích soutěžení a sebeprosazení. Při posuzování toho, jak jedinec obstojí v situaci soutěžení a sebeprosazení, je důležitá subškála rozpačitosti a zranitelnosti, která vypovídá o odolnosti vůči stresu. Z výše zmíněného vyplývá, že skóry dosažené na škále neuroticismu vypovídají o schopnosti zkoumaných zvládat stresující situace (např. při plnění úkolů pod časovým tlakem).

6.2 Extraverze a výkon

Souvislost s působením na výkon má také osobnostní rys extraverze. Individuální rozdíly ve výkonnosti (typicky u úkolů zaměřených na pozornost) jsou často interpretovány s využitím Eysenckovy teorie. Podle Eysencka osobnostní rysy úzce souvisí s fyziologickými procesy, introverti a extraverzi se od sebe liší v kortikoretikulární aktivaci (dráždivosti nervového systému). Extraverzi mají vyšší práh aktivace, vyhledávají vnější stimuly, zatímco introverti se vnějším stimulům vyhýbají. Podle Eysencka se tyto dva typy osobnosti liší v množství vnější stimulace nutné pro optimální výkon. Introverti podávají nejlepší výkon v podmínkách nízké stimulace, zatímco extraverzi preferují vysoce stimulující prostředí. Introverti jsou náchylnější k ovlivnění výkonu nepříznivými vlivy (jako jsou zvyšující se požadavky a nároky, rostoucí stres z okolí). Podle Matthewse (Matthews, Davies & Lees, 1990) je vztah mezi extraverzí a výkonem zprostředkován aktivací. Matthews ve svém výzkumu prokázal vliv extraverze na kognitivní výkon, kdy extraverze variuje s tempem úkolů.

Ve výzkumech bylo ověřeno, že introverti byli při kognitivním výkonu více ovlivněni rušením než extroverti, sluchové stimuly v pozadí negativněji působí na výkon introvertů než extrovertů (Daoussis & Mc Kelvie, 1986, Belojevic, 2001 in Chamorro-Premuzic & Swami, 2009). Naopak zjištění autorů Chamorro-Premuzic & Swami (2009) je v rozporu s výše zmíněnými studiemi, protože prokázali, že existuje rozdíl ve výkonu introvertů a extrovertů při kreativních úkolech, ve kterých lepších výsledků dosáhli extraverzi za poslechu hudby, zatímco nenašli rozdíl ve výkonu v kognitivních úlohách. Může to být vysvětleno tak, že

účinky sluchového rušení na kognitivní schopnosti jsou ve vztahu k faktorům souvisícím s úkolem, např. jeho komplexitou.

Při monotónních činnostech dokáží introverti lépe udržet pozornost než extroverti, ale zase záleží na faktorech, které mohou změnit úroveň aktivace (Koelega, 1992). Podle Eysencka (in Koelega, 1992) bylo mnohokrát experimentálně ověřeno na vztahu extraverte k pozornosti, že introverti podávají lepší výkon v tomto typu úkolů než extroverti. Extraverti v úlohách zaměřených na pozornost podléhají výraznému poklesu výkonu. V několika výzkumných studiích jsou zmiňovány i opačné případy, některé výzkumy z konce 80. a začátku 90. let neuspěly v potvrzení tohoto vztahu (Koelega, 1992). Právě Koelega ve své metaanalýze zpochybnil validitu závěrů ze starších studií věnovaných pozornosti. Z jeho závěrů vyplývá, že většina studií zahrnutých v metaanalýze nepotvrdila rozdíl mezi extroverty a introverty v úlohách zaměřených na pozornost. Bylo nalezeno více rozdílů ve vizuálních úkolech než v úkolech sluchových a více rozdílů se prokázalo v celkové úrovni efektivity mezi extroverty a introverty v senzorických oproti kognitivním úlohám (Koelega, 1992).

Úkoly zaměřené na pozornost obsahují nízký stupeň stimulace a pro extroverty jsou monotónní a nudné. Podle Eysencka mají extroverti obecně nízkou úroveň aktivace a lze u nich očekávat nižší výkon v těchto typech úloh. Úkoly zaměřené na pozornost jsou nepopíratelně nudné a únavné ve své podstatě, ale záleží na situaci. V některých se totiž mohou stát zátěží ve smyslu distresu pro testované osoby (Hart & Staveland 1988 in Rose & Murphy, 2002).

Extraverti se lépe vyrovnávají se stresem, extraverte má vztah k životní pohodě (well-being), s well-being souvisí především subškály vřelost a pozitivní emoce (Costa & McCrae 1984 in Hřebíčková, 2004). Dobrý výkon může být ovlivněn i osobním přístupem k jeho plnění, vědomím vlastní účinnosti a sebehodnocením. Vysoký skóre extraverte a svědomitosti souvisí s vysokým sebehodnocením (Blatný, 2001, Hajná & Stránská 2003). Ve výzkumech byl potvrzen vztah sebehodnocení a životní spokojenosti s extravertizací a emoční stabilitou. „Extraverti a stabilní osoby jsou spokojenější se svým životem a mají vyšší sebehodnocení, než introverti a labilní osoby.“ (Blatný, 2001, s. 386). Podle Hřebíčkové (2004) extraverte predikuje pracovní výkonnost pouze u určitého typu pozic, tzn. tam, kde je výkonnost ovlivňována osobnostními vlastnostmi (např. družnost, výmluvnost).

6.3 Svědomitost a výkon

S výkonem souvisí také dimenze svědomitosti. Lidé skórující vysoko na škále svědomitosti jsou popisováni jako spolehliví, vytrvalí, pečliví, svědomití, zodpovědní a orientovaní na úspěch (Barrick & Mount, 1991, in Robie & Ryan, 1999). Svědomitost ovlivňuje chování vedoucí k úspěchu, a proto vysoké skóre v dimenzi svědomitosti souvisí s akademickým a pracovním úspěchem. Podle výzkumu Fickové (Ficková, 2001) je svědomitost nejsilnějším prediktorem copingu jakožto strategie zvládání. Z výzkumů vyplývá, že vyšší svědomitost souvisí s menšími problémy v pozornosti.

Aplikované výzkumy o vlivu svědomitosti na výkon jsou realizovány především v oblasti studia, práce a zaměstnání. Vzhledem k pojetí bakalářské práce je tato kapitola o svědomitosti ve vztahu k výkonu zaměřena především na pracovní oblast. Svědomitost je jedním z nejlepších prediktorů pracovního výkonu (Barrick & Mount, 1991 in Roberts, Jackson, Fayard, Edmonds, & Meints, 2009), protože souvisí s typy chování, které se k němu vztahují, ať už jde o chování facilitující (rozhodování, vůdčí schopnosti), nebo inhibující (absentismus, prokrastinace apod.).

Barrick & Mount (1993 in Robie & Ryan, 1999) ve svém výzkumu prokázali vztah mezi extravertí, svědomitostí a pracovním výkonem. Vztah se projevil u nezávislých a autonomních činností. Naopak předpoklad souvislosti svědomitosti s výkonem se nepotvrdil ve studii Robie a Ryana (1999). Podle nich svědomitost pozitivně koreluje s výkonem v situacích, kdy jsou zkoumané osoby monitorovány, ale vliv svědomitosti na výkon se neprojevil v situacích, kdy zkoumané osoby nebyly pod dohledem. Mimo svědomitosti se na tom totiž podílí také utváření dojmu. Svědomití lidé, kteří jsou přesvědčeni, že je jejich činnost monitorována, věnují vyšší úsilí tomu, aby podali dobrý pracovní výkon (Ones, Viswesvaran & Weiss 1996 in Robie & Ryan, 1999).

Spojitost mezi svědomitostí a výkonem byla prověřena především v pracovní oblasti, kde se projeví jako důležité prediktory pracovního výkonu i kognitivní schopnosti. Ve vztahu svědomitosti a kognitivních schopností k pracovnímu výkonu existuje řada zprostředkujících faktorů: znalost pracovní činnosti, stanovené cíle a self-efficacy. Svědomitost totiž jako obecný rys zahrnuje i motivační tendence, vypovídá o tom, jak je člověk výkonný, pracovitý a cílevědomý. Vysoké skóre na škále svědomitosti souvisí s vysokým pracovním nasazením a také vysokou aspirací zkoumaných osob. Self-efficacy reprezentuje princip, skrze nějž se projevují obecné tendence svědomitosti (Martocchio & Judge, 1997 in Chen, Casper & Cortina, 2001). Svědomitější lidé totiž častěji předpokládají úspěch v plnění úkolů. Proto je self-efficacy důležitý činitel ve vztazích mezi kognitivními

schopnostmi, svědomitostí a výkonem. Závěr výzkumu Chena, Caspera & Cortiny (2001) lze shrnout následovně: kognitivní schopnost a svědomitost pozitivně korelují se self-efficacy a význam tohoto vztahu variuje se složitostí úkolu. Self-efficacy zprostředkovává vztahy svědomitosti a kognitivních schopností s výkonem u jednoduchých úkolů, ne však u komplexních úkolů.

To, že míra svědomitosti ovlivňuje pracovní výkon, se projevilo v různých profesích i v různých stupních složitosti úkolů. Byla prokázána souvislost svědomitosti s pracovní výkonností a zároveň potvrzena svědomitost jakožto efektivní prediktor pracovní úspěšnosti. Na druhou stranu však vysoká svědomitost v určitých typech úkolů může být kontraproduktivní, protože mezi svědomitostí a tvořivostí a divergentním myšlením obecně byl prokázán negativní vztah.

7. Shrnutí

Ve studiu osobnosti zastává významné místo rysový přístup, který vychází z předpokladu o trvalosti osobnostních rysů. V rysovém přístupu jsou dva hlavní směry výzkumu, jednak lexikální analýzy, jednak faktorové analýzy osobnostních dotazníků.

Pětifaktorový model autorů McCrae a Costy kombinuje obojí. První tři faktory, neuroticismus, extraverte, otevřenost vůči zkušenosti vychází z faktorové analýzy, další dva rysy přívětivost a svědomitost byly definovány na základě lexikálních výzkumů Goldberga.

Rysový přístup není vědeckou komunitou hodnocen jako ideální. Hlavní výtky k němu vycházejí z jeho nedostatečnosti v zachycení dynamických procesů osobnosti, které tento přístup nepostihuje. Problematickou zůstává i specifická kulturní zakotvení, především u lexikálních výzkumů. Další typ kritiky se týká spíše obsahu a vymezení jednotlivých dimenzí. I mezi zastánci rysového přístupu nepanuje shoda, naopak, lze říci, že téměř každý autor zastává své stanovisko k počtu faktorů a jejich vymezení. Proto existuje řada osobnostních dotazníků a inventářů.

Platnost pětifaktorového modelu byla zkoumána v různých jazykových verzích a kulturních oblastech, ale výsledky jsou sporné. Podle Hřebíčkové (Hřebíčková, 2003) roste počet badatelů, kteří považují pětifaktorový model za nejvhodnější model zkoumání osobnosti. Přestože se pětifaktorovému modelu dá vytknout řada věcí, nelze přehlédnout, že je velmi často využíván v různých výzkumech. Pro české prostředí byl NEO model McCrae a Costy převeden do osobnostních dotazníků NEO-FFI (Hřebíčková, Urbánek, 2001) a NEO-

PI-R (Hřebíčková, 2004). Tyto osobnostní inventáře jsou také velmi často používány v aplikované oblasti práce a personalistiky, především pro náborové a hodnotící aktivity.

V bakalářské práci se zaměřuji na vztah osobnostních dimenzí k výkonu, proto i další zaměření teoretické části reflektuje významné poznatky z této oblasti.

Individuální rozdíly ve výkonu jsou nejčastěji interpretovány podle Eysenckovy teorie, která je zaměřena na osobnostní rys extraverze. Přestože Eysenck je zastáncem třífaktorového modelu, v kontextu této práce jsou jeho tvrzení platná i pro model McCrae a Costy, protože jejich vymezení extraverze je velmi podobné (liší se pouze v pojetí impulzivity, kterou Eysenck chápe jako nepřítomnost zábran a řadí ji do extraverze, zatímco McCrae a Costa do neuroticismu). Velmi podobné je u obou i vymezení neuroticismu, proto i v kapitole vztahu neuroticismu k výkonu lze brát Eysenckova tvrzení jako platná pro model NEO.

Vliv neuroticismu na výkon je inhibující. Neuroticismus jednoznačně ovlivňuje zvládání a odolnost vůči stresovým situacím. Doklady z výzkumů hovoří o přímém vlivu: v rámci modelu NEO-PI-R jde především o projev zranitelnosti a rozpačitosti. Lze uvažovat také o vlivu nepřímém: neuroticismus ovlivňuje coping, výkonovou motivaci a self-efficacy, které zprostředkovaně ovlivňují výkon člověka.

O vlivu extraverze na výkon je publikováno snad nejvíce a závěry z výzkumů jsou dvojznačné. Kladný vliv má činnostnost, která ovlivňuje rychlé tempo plnění úkolů. Extraverti jsou méně odolní vůči rušení a nepříznivým vlivům. Extraverze působí na dobrý pracovní výkon u povolání spojených se sociabilitou a výmluvností. Nepřímo má extraverze vliv na dobrý výkon díky vysokému sebehodnocení a emoční stabilitě. Negativní vliv extraverze na výkon se prokázal u monotónních úkolů, kdy extravertům rychleji klesá pozornost. Tyto závěry však byly do jisté míry zpochybněny Koelegovou metaanalýzou (Koelega, 1992), kdy nepotvrdila rozdíly mezi introverty a extraverty v kognitivních, ale jen v senzorických úlohách.

Vztah svědomitosti k výkonu se považuje za jednoznačně prokázaný. U této dimenze není pochyb, že jde o pouze kladný vliv na výkon, ať už přímo, nebo i přes zprostředkované koncepty jako je self-efficacy, coping či (výkonovou) motivaci. Opakovaně se prokázal vliv svědomitosti na pracovní výkon v různých profesích i při různých stupních obtížnosti úkolů. Negativní vztah má svědomitost pouze k plnění kreativních úkolů.

III. Výzkumná část

1. Cíl výzkumu a formulace hypotéz

Cílem výzkumu je zjistit, zda osobnostní charakteristiky ovlivňují výkonnost v jednoduchých kognitivních úlohách. Ze studií a výzkumů vyplývá potvrzení vlivu osobnostních rysů na výkon. Z hlediska charakteristiky osobnostních rysů tato bakalářská práce vychází z pětifaktorového modelu osobnosti. Jako nejčastější charakteristiky ovlivňující výkon jsou jmenovány extraverte, svědomitost a neuroticismus. Nebyla nalezena teoretická opora pro vztah dimenzí otevřenost vůči zkušenosti a přívětivost k výkonu, proto je výzkumná část zaměřena pouze na vztah výše zmíněných tří dimenzí k výkonu. Kvůli přesnějšímu zaměření práce je výkon zúžen na jednoduché kognitivní úlohy týkající se pozornosti a časového stresu.

Extraverte a neuroticismus ovlivňují prožívání stresu a vyrovnávání se s těmito situacemi. Extraverti se lépe vyrovnávají se stresem, zatímco neuroticismus ovlivňuje nízkou odolnost vůči stresu. Svědomitost souvisí s orientací na výkon (ve smyslu dosažení úspěchu a uznání druhých) a potřebou dosažení úspěchu. Vyšší svědomitost souvisí s menšími problémy v plnění úkolů zaměřených na pozornost, vzhledem k pečlivosti a disciplinovanosti, obsaženými v této dimenzi, kladně ovlivňuje výkon. Extraverte díky vysokému sebehodnocení, emoční stabilitě a odolnosti vůči nepříznivým vlivům kladně působí na výkon. Činorodost a rychlé tempo, které je extravertovaným jedincům vlastní, ovlivňuje rychlost plnění úkolů a zvládání činností. Extraverte ale negativně ovlivňuje pokles pozornosti při monotónních úkolech: tyto úkoly obsahují nízký stupeň stimulace, proto při nich extraverti podávají nižší výkon, Typicky jde o průběh testů zaměřených na pozornost, které jsou ze své podstaty monotónní a nudné.

Výzkumná otázka: Předpokládám, že osobnostní charakteristiky mají vliv na výkon v jednoduchých kognitivních úlohách. Z osobnostních dimenzí pětifaktorového modelu předpokládám vliv u extraverte, neuroticismu a svědomitosti.

Hypotézy:

Extraverte ovlivňuje lepší přizpůsobení stresu a vyrovnání se s ním. Proto lidé skórující vysoko v dimenzi extraverte nejsou ovlivněni stresem. Stres při testování je situační

(testová situace) a časový (který je záměrně zvyšován). Vyšší míra extraverte souvisí s vyšším počtem řešených položek v Testu Rozhodování v časovém stresu.

Dimenze extraverte zahrnuje subškálu „aktivnost“, která vypovídá o činorodosti, energičnosti a svižném tempu. Vyšší míra extraverte, přesněji vyšší skóre v subdimenzi „aktivnost“, souvisí s počtem řešených položek v Testu koncentrace pozornosti.

Extraverte souvisí s úrovní aktivace. Vyšší míra extraverte znamená vyšší míru aktivace. Lidé s nižší mírou aktivace lépe udrží pozornost při monotónních úkolech. Nižší míra aktivace znamená menší počet chyb v testu zaměřeném na pozornost. Proto vyšší extraverte souvisí s vyšším počtem chyb v Testu koncentrace pozornosti.

Svědomitosti ovlivňuje pracovní nasazení a aspiraci. Proto osoby skórující vysoko v dimenzi svědomitosti dělají méně chyb. V dimenzi svědomitosti subškála „pořádkumilovnost“ vypovídá o pečlivosti a systematičnosti, proto souvisí s kvalitním, nízce chybovým výsledkem práce. Vyšší míra svědomitosti, přesněji subškála „pořádkumilovnost“ souvisí s vyšším počtem správně řešených položek Testu koncentrace pozornosti.

Neuroticismus ovlivňuje způsob zvládání stresových situací. Vyšší míra neuroticismu souvisí s nižší odolností vůči časovému stresu. Subškála „zranitelnost“ vypovídá o schopnosti zvládat stres. Vyšší míra neuroticismu, jeho subškála „zranitelnost“ souvisí s nižším počtem správně řešených položek v Testu Rozhodování v časovém stresu.

Pro posouzení osobnostních vlastností byl použit pětifaktorový osobnostní inventář NEO-PI-R. Pro testování výkonnosti v jednoduchých kognitivních úlohách zaměřených na pozornost byl zvolen Test koncentrace pozornosti a Test Rozhodování v časovém stresu.

2. Výzkumný soubor

Výzkumný soubor je tvořen 88 testovanými osobami, z nichž je 46 mužů a 42 žen. Zkoumané osoby jsou ve věku 20 – 59 let, s mediánem 38 (modus 26). Co se týče vzdělání, všechny testované osoby mají středo- či vysokoškolské vzdělání, pouze jedna osoba je vyučená (což ovšem odpovídá účelu, pro který byly osoby na testování pozvány).

Středoškolského vzdělání (zakončeného maturitou) dosáhlo 45 testovaných osob, vysokoškolského vzdělání (dokončený bakalářský, magisterský či doktorský stupeň) 42 osob.

Data pochází z reálných výběrových či hodnotících situací: assessment center, individuálních diagnostik, development center či personálních auditů. Jednotlivé osoby byly pro testování určeny svým zaměstnavatelem (v případě auditů či development center), nebo bylo testování součástí výběrového řízení pro určité pracovní pozice (v případě assessment center či individuálních diagnostik). Individuální psychologické diagnostiky se zúčastnilo 18 osob, assessment center 15 osob, development center 11 osob, personálních auditů 44 osob.

3. Použité metody

NEO-PI-R

Revidovaná verze NEO osobnostního inventáře je systém osobnostních charakteristik, uspořádaných hierarchicky a rozdělený do pěti dimenzí. Každá z těchto dimenzí je ještě rozdělena do šesti dílčích subškál. Všechny charakteristiky se týkají různých způsobů chování a prožívání zkoumaných osob, chování v mezilidské interakci a také výrazné individuální odlišnosti v postojích, prožívání a motivaci (Hřebíčková, 2004). Měření pomocí subškál je založeno na tom, že podstatné individuální odlišnosti jsou nahlíženy v rámci různých vzájemně souvisejících charakteristik.

Revised NEO Personality Inventory (NEO-PI-R, Costa, McCrae, 1992, v češtině Hřebíčková, 2004) je dotazník obsahující 240 položek (48 položek pro každou škálu). Škály jsou děleny na 6 subškál, každá subškála zahrnuje 8 položek. Položky se posuzují na pětibodové škále od „vůbec nevystihuje“ po „úplně vystihuje“. Výsledky jsou z hrubých skóre převedeny do T skóre pro každou škálu i samostatné subškály. Reliabilita škál při sebeposouzení se pohybuje od 0,88 (přívětivost, extraverte) do 0,91 (neuroticismus, svědomitost). Reliabilita jednotlivých subškál pro dimenzi neuroticismu se pohybuje od 0,65 (rozpačitost) do 0,81 (zranitelnost), pro dimenzi extraverte od 0,54 (aktivnost) do 0,80 (družnost a asertivita), pro dimenzi otevřenost vůči zkušenosti od 0,31 (hodnoty) do 0,80 (fantazie a estetické prožívání), pro dimenzi přívětivost od 0,51 (jemnocit) do 0,77 (upřímnost), pro dimenzi svědomitost od 0,67 (způsobilost) do 0,78 (disciplinovanost) (Hřebíčková, 2004, s. 79).

Korelace subškál k hlavní škále (při sebeposouzení): pro dimenzi neuroticismus se pohybují od 0,54 (impulsivnost) do 0,85 (zranitelnost), pro dimenzi extraverte od 0,56

(aktivnost) do 0,77 (družnost), pro dimenzi otevřenost vůči zkušenosti od 0,53 (hodnoty) do 0,80 (estetické prožívání), pro dimenzi přívětivost od 0,60 (důvěra) po 0,80 (upřímnost), pro dimenzi svědomitost od 0,68 (rozvážnost) po 0,84 (disciplinovanost)¹ (Hřebíčková, 2004, s.83).

„NEO osobnostní inventáře byly vyvíjeny pro diagnostiku osobnostních charakteristik běžné populace a jejich validizace byla provedena na dospělých dobrovolnících“ (Hřebíčková, 2004, s. 60).

Dotazník NEO-PI-R byl zvolen pro podrobnost členění škál do 30 jednotlivých subškál, u nichž se předpokládala pravděpodobnost zachycení významných souvislostí osobnostních charakteristik a hledaných fenoménů jednoduchého kognitivního výkonu. „Na základě interpretace T skóre nelze říci, že jedinec danou vlastnost má nebo nemá, ale do jaké míry si danou vlastnost přisuzuje“ (Hřebíčková, 2004, s.18). U všech testovaných osob byla použita forma sebeposouzení. Nevýhodou tohoto dotazníku je, stejně jako všech metod založených na výpovědích testovaných osob o sobě, že lidé mohou odpovědi o sobě zkreslovat a vybírat ty, které jsou podle nich více sociálně žádoucí. Vzhledem k situacím, za nichž testování probíhalo, pravděpodobně nejvyšší riziko tzv. „přilepšování si“ lze očekávat ve škále svědomitosti. Předpokládám, že lidé, kteří se uchází o pracovní místo či procházejí personálním auditem, chtějí demonstrovat, že jsou svědomití.

Test koncentrace pozornosti

Test koncentrace pozornosti (TKP) vznikl přepracováním a rozšířením Korekturního testu Haltera a inspiruje se i dalšími testy (např. Army Beta, Test diferenciací schopností aj.) (Kučera, 1992).

Test koncentrace pozornosti měří psychomotorické tempo (především diferenciací). Postihuje i následující charakteristiky pozornosti: stálost, soustředěnost, rozsah, přizpůsobivost, vše pouze krátkodobě. Selektivitu měří pouze málo (jde o diferenciaci mezi dvěma tvary). Kvůli krátké době trvání neobsáhne výkyvy v pozornosti objevující se při dlouhodobém výkonu (unavitelnost apod.) (Kučera, 1992).

Test koncentrace pozornosti je krátkodobým škrtacím testem a má podobu dvou sloupců číselných a písmenných znaků (u čísel jde o řadu od 1 do 9, je jich celkem 6%, u písmenných znaků jsou zahrnuty všechny znaky klávesnice). Úkolem testovaných osob je

¹ Všechny údaje na 0,01 hladině významnosti (Hřebíčková, 2004, s. 83).

diferenciace mezi písmennými a číselnými znaky ve dvou vedle sebe umístěných sloupcích a škrtnutí odlišných. Celkové trvání testu je 4,5 minuty, test se vyhodnocuje podle šablony. Celkově je v každém sloupci 25 řádků, každý řádek po 15 znacích, tj. 375 znaků, z nichž je 120 neshodných (Kučera, 1992).

Test koncentrace pozornosti obsahuje varianty A, B (obojí je písmenná forma) a C (geometrická forma). Ve všech případech zkoumaných osob použitých pro účely této bakalářské práce byla použita varianta B, která je díky písmenné formě optimálnější pro výkonový screening. Reliabilita test-retest pro formu B je: „řešeno“ 0,82, „správně“ 0,85, „vynecháno“ 0,40, „špatně“ 0,07² (Kučera, 1992, s. 81).

Pro účely této práce byly použity pouze hrubé skóry dosažené v testu. Jde o výsledky z oblasti „řešeno“ (celkový počet položek, které testovaná osoba řešila), „správně“ (počet správně vyřešených položek testu), „špatně“ (špatně škrtnuto, tj. počet shodných znaků identifikovaných jako neshodné škrtnutím) a „vynecháno“ (neškrtnutých, tj. počet položek nevyznačených jako špatné řešení) (Kučera, 1992).

Test Rozhodování v časovém stresu:

Test Rozhodování v časovém stresu je tvořen 30 položkami, při jejichž řešení je nutné vyhledat relevantní informace v psaném textu, uspořádat je a doplnit o vlastní znalosti³, rozhodnout se a rozhodnutí realizovat zápisem v textu. Obtížnost úkolů spočívá v různém počtu vzájemně se podmiňujících postupných kroků, které testovaná osoba musí splnit, aby došla k jedinému správnému řešení. Vlastní podstata testu však spočívá v práci zkoumaných osob v situaci uměle zvyšovaného časového stresu. Testované osoby dopředu vědí, že mají na vypracování časový limit deset minut a čas je jim po minutách odpočítáván (Komárková, 1993, s. 8). Test postihuje komplexní výkon ovlivněný různými druhy zátěže: situací, druhem výkonové motivace testované osoby, vlastním testem a časem.

Z výsledků testu Rozhodování v časovém stresu byly pro potřeby této práce použity hrubé skóry z následujících kategorií: „řešeno“ (číslo poslední položky, ve které je jakýkoli, i nedořešený záznam), „správně“ (počet správně vyřešených položek), „chybně“ (počet chybně řešených položek), „vynecháno“ (počet položek, u nichž testovaná osoba vůbec řešení nezaznamenala a pokračovala u některé z následujících položek) (Komárková, 1993).

² Extrémně nízký koeficient 0,07 pro kategorii „špatně“ je ovlivněn průměrnou hodnotou této kategorie, která činí pouze 0,86 znaku (Kučera, 1992, s. 81).

³ K řešení položek testu není třeba vyšších znalostí než 4. třídy ZŠ (Komárková, 1993).

Korelace parametrů Testu Rozhodování v časovém stresu a Testu koncentrace pozornosti jsou následující: „řešeno“ 0,56, „správně“ 0,47, „chybně“ 0,23, vše na 1% hladině významnosti (Komárková, 1993, s. 6, 7).

Průběh testování

Testy byly použity vždy najednou, v jedné testové baterii. Všichni respondenti, ať už pocházejí z jakéhokoli způsobu testování (tj. individuálního či skupinového), byli vždy podrobeni nejprve výkonovým testům, na než po přestávce navazovaly osobnostní testy. Jako první testované osoby vždy pracovaly na Testu koncentrace pozornosti, na něj hned navazoval test Rozhodování v časovém stresu. Oba výkonové testy řešily zkoumané osoby způsobem tužka, papír. Po krátké přestávce pokračovaly v testové baterii osobnostním testem NEO-PI-R. Způsob řešení dotazníku NEO-PI-R byl dvojitý, tužka a papírový odpovědní arch dotazníku, případně jeho počítačová verze (testované osoby pracovaly na notebooku). Zároveň také všechny testované osoby pracovaly pod instrukcí a dohledem jednoho administrátora testových metod.

Všechny zkoumané osoby byly testovány ve stejné situaci – výběru (či auditu). Je možné usuzovat, že všichni respondenti byli výkonově motivováni podstatou situace a snažili se dosáhnout co nejvyššího výkonu. Zároveň pro všechny osoby byla situace stresová⁴.

4. Výsledky

4.1 Deskriptivní statistiky

Intervalové proměnné:

Tabulka č. 1: Deskriptivní statistiky: neuroticismus, extraverte, svědomitost

	Neuroticismus	Extraverte	Svědomitost
Průměr	44,32	53,20	56,60
Medián	44,5	54	57
Směr.			
Odchylka	6,30	6,57	6,70
Minimum	31	38	38
Maximum	64	69	70

⁴ Odlišností mohou být osoby, jež se zúčastnily development center – jejich motivací nemuselo být úspěch za každou cenu (vliv soupeření při výběru), ale více se o sobě dozvědět a výsledek hodnocení byl použit pro nastartování jejich dalšího (nejen) profesního rozvoje. Navíc podle Hřebíčkové (2004) platí: pokud testovaná osoba očekává zpětnou vazbu po hodnocení (tj. výsledků), mají jejich odpovědi vyšší validitu.

Rozložení proměnných je normální, v případě svědomitosti se mu blíží, u všech tří proměnných je jejich rozložení mírně zešíkmené zleva.

Podrobné deskriptivní statistiky všech použitých proměnných viz. Příloha č. 1.

Poměrové proměnné:

Tabulka č. 2: Deskriptivní statistiky: TKP – „řešeno“, TKP – „správně“, TKP – „vynecháno“, TKP – „špatně“, Rozhodování – „řešeno“, Rozhodování – „správně“

	TKP- "řešeno"	TKP- "správně"	TKP- "vynech"	TKP - "špatně"	Rozh- "řešeno"	Rozh- "správně"
Průměr	87,97	85,67	1,69	0,6	26,81	19,84
Medián	86	83	1	0	28	20
Směr.						
Odchylka	15,75	15,8	1,99	1,25	2,48	3,97
Minimum	54	49	0	0	20	9
Maximum	136	132	9	7	30	28

Rozložení proměnné TKP „řešeno“ a TKP „správně“ je normální a mírně zešíkmené zprava. Rozložení proměnné Rozhodování „správně“ má normální charakter, je lehce zešíkmené zleva. Rozložení dat proměnných TKP „vynecháno“ a TKP nemá normální charakter, je výrazně zprava zešíkmené. Rozložení proměnné Rozhodování „řešeno“ také nemá normální charakter, je spíše leptokurtické, zleva zešíkmené.

4.2 Korelace

Při statistickém zpracování výsledků byl nejprve vypočítán Pearsonův korelační koeficient jednotlivých dimenzí a hrubých skóre výsledků výkonových testů. Protože věkové rozložení souboru zkoumaných osob je velmi rozsáhlé (od 20 do 59 let), mohl by věk hrát úlohu intervenující proměnné. Proto byly následně vypočítány parciální korelace mezi jednotlivými dimenzemi a hrubými skóre výsledků výkonových testů po vyloučení efektu proměnné věku. Z výsledků srovnání obou korelací však vyplývá, že efekt věku je v našem souboru naprosto minimální⁵, a proto při diskuzi výsledků je uveden Pearsonův koeficient.

Vztah mezi dimenzemi NEO-PI-R a skóre výkonových testů

Hypotéza č. 1: Vyšší míra extravertze souvisí s vyšším počtem řešených položek v testu Rozhodování v časovém stresu. Předpokládáme, že korelace mezi extravertzí a počtem řešených položek v testu Rozhodování v časovém stresu je kladná.

⁵ Viz. Příloha č. 2

Pearsonův korelační koeficient extraverze a „řešeno“ v testu Rozhodování v časovém stresu je $r = 0,11$ (sig. 0,30). Hledaná korelace není signifikantní, oba koeficienty jsou slabé, mezi proměnnými se neprokázal vztah a hypotéza se nepotvrdila.

Hypotéza č. 2: Vyšší míra extraverze, přesněji vyšší skóre v subdimenzi „aktivnost“, souvisí s počtem řešených položek v Testu koncentrace pozornosti. Korelace mezi „aktivností“ a počtem řešených položek v TKP je kladná.

Pearsonův R je $r = 0,04$ (sig. 0,70). Pearsonův koeficient pro subdimenzi aktivnost je $r = -0,04$ (sig. 0,73). Hledaná korelace není signifikantní, koeficienty jsou příliš slabé, mezi proměnnými ve výzkumném souboru neexistuje vztah, proto se hypotéza nepotvrdila.

Hypotéza č. 3: Vyšší extraverze souvisí s vyšším počtem chyb v Testu koncentrace pozornosti. Korelace mezi extraverzí a počtem chyb je kladná.

Pearsonův korelační koeficient je $-0,11$ (vynecháno) (sig. 0,32) a $0,13$ (špatně) (sig. 0,24). Ani tato hypotéza se nepotvrdila, protože všechny koeficienty jsou slabé a hledaná korelace není signifikantní.

Hypotéza č. 4: Pořádkumilovnost v dimenzi svědomitosti souvisí s počtem správně řešených položek Testu koncentrace pozornosti. Korelace mezi „pořádkumilovností“ (svědomitostí) a počtem správně řešených položek TKP je kladná.

Pearsonův r pro dimenzi svědomitost je $r = -0,06$ (sig. 0,58). V subdimenzi pořádkumilovnost je Pearsonův koeficient $r = -0,04$ (sig. 0,68). Opět jsou korelační koeficienty příliš slabé, nepoukazují na vztah mezi proměnnými, předpokládaná korelace není signifikantní, a proto se hypotéza nepotvrdila.

Hypotéza č. 5: Subškála „zranitelnost“ v dimenzi neuroticismu souvisí s počtem správně řešených položek v testu Rozhodování v časovém stresu. Korelace mezi „zranitelností“ a počtem správně řešených položek je záporná.

Pearsonův korelační koeficient pro dimenzi neuroticismu je $r = -0,07$ (sig. 0,53). Pro subdimenzi zranitelnost je Pearsonův koeficient $r = -0,01$ (sig. 0,94). Ani tato hypotéza se nepotvrdila, hledaná korelace není signifikantní, všechny korelační koeficienty jsou příliš slabé a neprokazují vztah mezi proměnnými.

4.3 Mnohonásobná lineární regrese

Ve výsledcích korelačních tabulek se neobjevil žádný koeficient natolik silný, aby prokázal vztah mezi proměnnými. Proto bylo testováno, jak jsou mezi sebou provázány subškály jednotlivých dimenzí. Zjištění se týkalo propojení rozptylů subdimenzí k rozptylu výkonu. Pomocí regresních rovnic byly prověřeny sledované dimenze neuroticismu, extraverte a svědomitosti.

Nezávislými proměnnými byly jednotlivé subškály, jako závislá proměnná byl stanoven příslušný výsledek výkonového testu. Protože jde o deskriptivní model mnohonásobné regrese, kdy chceme zjistit sílu vlivu jednotlivých subdimenzí (tj. jednotlivých nezávisle proměnných) na závisle proměnnou, byla zvolena metoda ENTER.

Tabulka č. 3: Koeficienty: Extraverte – Rozhodování v časovém stresu („řešeno“)

	Nestandardizované koeficienty		Standardizované koeficienty			
	B	Směrodatná chyba	Beta	t	p	
Konstanta	24,254	2,268		10,693	0,000	
E - vřelost	-0,051	0,037	-0,219	-1,376	0,173	
E - družnost	-0,027	0,041	-0,107	-0,660	0,511	
E - asertivita	0,032	0,043	0,113	0,730	0,468	
E - aktivnost	-0,038	0,040	-0,130	-0,965	0,337	
E – vyhledávání vzrušení	0,065	0,029	0,261	2,277	0,025	
E – pozitivní emoce	0,073	0,040	0,259	1,794	0,077	

$$R^2 = 0,130$$

Rozptyl extraverte ve počtu řešených položek testu Rozhodování v časovém stresu je podle koeficientu determinace $R^2 = 0,13$, tedy subškály extraverte vysvětlily 13% rozptylu výkonu v počtu řešených položek testu Rozhodování v časovém stresu. Pro vysvětlení výkonu je relevantní proměnnou vyhledávání vzrušení, která jediná je statisticky signifikantní. O jejím relativním vlivu vypovídá standardizovaný beta koeficient = 0,26 (čím vyšší skóre v subškále vyhledávání vzrušení, tím vyšší počet řešených položek testu). Ostatní subškály nejsou signifikantní, přestože jejich beta koeficienty jsou zhruba obdobné, proto v našem modelu nemají vliv na výkon.⁶

Index kolinearity pro subškály extraverte je 32,90, což svědčí o vzájemné korelovanosti subškál, která náš model může znehodnocovat.

⁶ Podrobné tabulky se statistickými výpočty jsou připojeny v přílohách.

H2:

Tabulka č. 4: Koeficienty: Extraverze – Test koncentrace pozornosti („řešeno“)

	Nestandardizované koeficienty		Standardizované koeficienty		t	p
	B	Směrodatná chyba	Beta			
Konstanta	73,060	14,164			5,158	0,000
E - vřelost	-0,484	0,227	-0,322		-2,127	0,036
E - družnost	-0,021	0,254	-0,013		-0,082	0,935
E - asertivita	-0,276	0,269	-0,152		-1,024	0,309
E - aktivnost	-0,003	0,245	-0,001		-0,011	0,991
E - vyhledávání vzrušení	0,559	0,184	0,328		3,036	0,003
E - pozitivní emoce	0,554	0,247	0,307		2,248	0,027

$$R^2 = 0,209$$

V případě počtu řešených položek Testu koncentrace pozornosti je 21% jeho variance vysvětleno subškálami extraverze ($R^2 = 0,21$). Pro vysvětlení počtu řešených položek testu jsou relevantními proměnnými vřelost, vyhledávání vzrušení, pozitivní emoce. Nejsilnější relativní vliv má vyhledávání vzrušení 0,32, téměř stejný vliv má i vřelost -0,32 a pozitivní emoce 0,31. Ostatní subškály se neprokázaly jako signifikantní k počtu řešených položek v Testu koncentrace pozornosti. Index multikolinearity je 33,03, což svědčí o interkorelovanosti subškál.

H3:

Tabulka č. 5: Koeficienty: Extraverze – Test koncentrace pozornosti („chybovost“)

	Nestandardizované koeficienty		Standardizované koeficienty		t	p
	B	Směrodatná chyba	Beta			
Konstanta	4,792	1,776			2,698	0,009
E - vřelost	-0,121	0,029	-0,619		-4,234	0,000
E - družnost	0,062	0,032	0,293		1,950	0,055
E - asertivita	-0,002	0,034	-0,006		-0,045	0,965
E - aktivnost	-0,018	0,031	-0,071		-0,570	0,570
E – vyhledávání vzrušení	0,043	0,023	0,194		1,857	0,067
E – pozitivní emoce	-0,015	0,031	-0,064		-0,482	0,631

$$R^2 = 0,264$$

V Testu koncentrace pozornosti je absolutní chybovost z 26% jeho variance vysvětlena subškálami extraverze. Signifikantní v tomto vztahu je pouze vřelost. Za těsnou hranici signifikace se sig. 0,06 se nachází subškála družnosti s poměrně silným relativním

vlivem (beta koeficient = 0,29) a subškála vyhledávání vzrušení (sig. 0,07, beta koeficient 0,19). Ostatní subškály nejsou v daném vztahu signifikantní a neovlivňují výkon. Na vzájemnou korelovanost subškál, která ovlivňuje regresní analýzu, poukazuje index multikolinearity s hodnotou 33,03.

H4:

Tabulka č. 6: Koeficienty: Svědomitost – Test koncentrace pozornosti („správně“)

	Nestandardizované koeficienty		Standardizované koeficienty		t	p
	B	Směrodatná chyba	Beta			
Konstanta	92,569	15,278			6,059	0,000
S - způsobilost	0,349	0,314	0,193		1,112	0,270
S - pořádkumilovnost	-0,016	0,274	-0,008		-0,058	0,954
S - zodpovědnost	0,219	0,338	0,107		0,647	0,519
S - cílevědomost	-0,216	0,280	-0,131		-0,773	0,442
S - disciplinovanost	-0,015	0,345	-0,008		-0,044	0,965
S - rozvážnost	-0,449	0,278	-0,244		-1,617	0,110

$R^2 = 0,038$

Subškály svědomitosti vysvětlují necelá 4% (přesně 3,8%) variance správně řešených položek v Testu koncentrace pozornosti, což je velmi málo. Navíc se ani jedna subškála neukázala jako signifikantní. Index multikolinearity je 38,58, což je hodnota, která poukazuje na nadměrnou vzájemnou korelovanost mezi subškálami, znehodnocující tento model.

H5:

Tabulka č. 7: Koeficienty: Neuroticismus – Rozhodování v časovém stresu („správně“)

	Nestandardizované koeficienty		Standardizované koeficienty		t	p
	B	Směrodatná chyba	Beta			
Konstanta	20,659	3,372			6,126	0,000
N - uzk	-0,050	0,077	-0,106		-0,650	0,518
N - hne	0,000	0,073	0,000		0,001	1,000
N - dep	-0,069	0,082	-0,147		-0,839	0,404
N - roz	0,072	0,070	0,162		1,034	0,304
N - imp	-0,049	0,055	-0,116		-0,890	0,376
N - zra	0,066	0,088	0,116		0,751	0,455

$R^2 = 0,044$

Subškály neuroticismu vysvětlují 4% variance správně řešených položek v testu Rozhodování v časovém stresu, což je opravdu málo. Ani jediná subškála se neprokázala jako signifikantní v tomto vztahu. Index multikolinearity je 30,99.

5. Diskuze

V práci byl prověřen vztah vybraných dimenzí pětifaktorového modelu osobnosti - extraverte, neuroticismu a svědomitosti k jednoduchému kognitivnímu výkonu. Na základě teoretické opory bylo stanoveno pět výzkumných hypotéz.

Hypotézy týkající se vztahu extraverte k výkonu se nepotvrdily. První hypotéza definovala vztah extraverte k počtu řešených položek testu Rozhodování v časovém stresu. Neprokázala se korelace mezi extraverzí a rychlostí práce ve výkonovém testu v podmínkách uměle zvyšovaného časového stresu. Druhá hypotéza o vztahu extraverte a počtu řešených položek v Testu koncentrace pozornosti se také nepotvrdila. Neprokázal se předpoklad o rychlejší práci při jednoduché úloze u osob skórující vysoko v dimenzi extraverte. Nepotvrdila se ani třetí hypotéza o vztahu vyšší aktivace v extraverzi a nižším udržení pozornosti v monotónním úkolu, což by se projevilo absolutní chybovostí v Testu koncentrace pozornosti.

Výsledky této práce jsou v rozporu se zjištěním, jež bylo výzkumy opakovaně potvrzeno, a sice že extraverti podléhají poklesu výkonu při úlohách zaměřených na pozornost. Ale podle Koelegovy metaanalýzy (1992) existují i některé studie, v nichž se tento vztah nepotvrdil, dle něj jde především o výzkumy z konce 80. a začátku 90. let. Naše zjištění je v souladu s výsledkem právě jeho metaanalýzy, kdy se rozdíly ve výkonu mezi extraverty a introverty neprojeví v kognitivním typu úloh, ale projeví se především v senzorických úkolech. Jistým vysvětlením, proč se nepotvrdil náš předpoklad vyššího výkonu introvertů oproti extravertům v pozornostní úloze, může být situační kontext. Dle Harta a Stavelanda (1988) totiž nezáleží jen na typu úloh (monotónní hovoří ve prospěch introvertů), ale i na situaci, ve které se test provádí. Situace vnímané jako stresové (ve smyslu distresu) se pro osobu stávají zátěží, což naopak hovoří ve prospěch extravertů. Bylo tomu tak v našem případě: výběrové či auditové situace byly jistě pro testované osoby stresové. Což je v souladu s Eysenckovým postulátem (dle Matthewse a kol., 1990), že introverti jsou méně odolní vůči rostoucímu stresu a zvyšujícím se požadavkům.

Čtvrtá hypotéza o vztahu svědomitosti se správně řešenými položkami Testu koncentrace pozornosti se nepotvrdila. Nebyla nalezena signifikantní korelace mezi svědomitostí (ani její subškálou „pořádkumilovnost“) s nižším počtem chyb v krátkodobém rutinním testu zaměřeném na pozornost.

V řadě studií se potvrdil vliv svědomitosti na pracovní výkon, i když existují i studie s opačným výsledkem (např. Robie, Ryan, 1999). V jejich výzkumu svědomitost

ovlivňuje výkon pouze v situaci, kdy jsou zkoumané osoby monitorovány. Výzkumné studie zabývající se vztahem svědomitosti k výkonu (zejména k pracovní výkonnosti) se ze své podstaty liší od námi použitých testů: pracovní výkonnost je dlouhodobá (jde o dlouhodobé vynakládání úsilí), zatímco testy použité v této práci byly krátkodobé (TKP 4,5 minuty, Rozhodování 10 minut). To by mohlo být alespoň částečným vysvětlením pro nepotvrzení naší hypotézy, že v řádu první desítky minut se neprokázala korelace mezi svědomitostí a výkonem.

Nepotvrdila se ani pátá hypotéza o vztahu neuroticismu se správně řešenými položkami testu Rozhodování v časovém stresu. V našem vzorku se neprokázala předpokládaná korelace mezi vyšší mírou neuroticismu (a subškálou „zranitelnost“) a nižším počtem správně řešených položek v testu Rozhodování v časovém stresu.

Jak již bylo zmíněno, osoby z našeho vzorku prošly testováním v situacích výběrů a auditů. Pro skutečnost, jak lidé obstojí v situaci sebeprosazení a soutěžení, je důležitá subškála „rozpačitost“. Při vyhodnocování hypotézy o vztahu neuroticismu k odolnosti vůči časovému stresu mě posléze napadla souvislost právě mezi rozpačitostí a výsledkem výkonových testů. Avšak ani zde nebyla nalezena signifikantní korelace ($r = 0,13$, sig. 0,24).

Druhá část statistických operací této práce byla zaměřena na lineární regrese, v nichž výběrový soubor poskytl doplňující informace k hypotézám. Subškály extraverte nejvíce vysvětlují rozptyl absolutní chybovosti v Testu koncentrace pozornosti, a to 26%. Jedinou signifikantní subškálou v tomto vztahu je pouze vřelost, ostatní subškály v našem modelu výkon neovlivňují. Za těsnou hranicí statistické signifikace (sig. 0,06) se nachází subškály družnost a vyhledávání vzrušení.

V případě stejného testu je variance počtu řešených položek vysvětlena z 21% subškálami extraverte. Pro vysvětlení výkonu v tomto vztahu má největší relativní vliv subškála vyhledávání vzrušení, statisticky významné jsou ještě vřelost a pozitivní emoce. Ostatní subškály se neprojeví jako signifikantní k počtu řešených položek.

Subškály extraverte vysvětlily pouhých 13% rozptylu výkonu v počtu řešených položek testu Rozhodování v časovém stresu. Pro vysvětlení výkonu je jako jediná signifikantní subškála vyhledávání vzrušení. Ostatní subškály se neprokázaly jako statisticky významné.

Velmi malé procento rozptylu výkonu vysvětlují svědomitost a neuroticismus. Subškály neuroticismu vysvětlují 4% rozptylu správně řešených položek v testu Rozhodování

v časovém stresu. Subškály svědomitosti vysvětlují necelá 4% rozptylu správně řešených položek v Testu koncentrace pozornosti. V obou případech se žádná ze subškál neprojevila jako signifikantní.

Na skutečnost, že se hypotézy nepotvrdily, má vliv řada faktorů, které v různé míře výsledek ovlivnily. Data výběrového souboru pocházejí z reálné zkouškové situace, kde lze předpokládat motivaci testovaných osob o dosažení ideálního výkonu. Jejich výkonová motivace by měla být vysoká, což by se mělo odrazit na výsledku výkonových testů. Ve zvolených výkonových testech z jejich charakteristiky neočekáváme zkreslování odpovědí, ale lze ho očekávat v osobnostním dotazníku.

Snaha testovaných osob o ideální výkon (přesněji vítězství ve výběrovém řízení či obhájení svojí pozice v auditu) však zároveň může mít negativní odraz ve výsledcích osobnostních testů. Předpokládáme, že u testovaných osob projevila sociální desirabilita, tedy snaha jevit se v co nejlepším světle. Pokud uvažujeme o tomto efektu, zcela určitě se projevil u účastníků výběrových řízení (assessment center, individuálních diagnostik), nemusel se v takové míře projevit u účastníků auditů (kde někteří jednotlivci mohli demonstrovat opovrhování situací a tím pádem nezkreslovat výsledky v osobnostním dotazníku). Také se sociální desirabilita nemusela projevit u osob účastnících se development center, kde motivací pracovníků pro pravdivé a nezkreslené výpovědi je snaha dozvědět se reálné informace o sobě. Od těchto informací by se měl odvíjet jejich další rozvoj.

Zkreslování odpovědních položek v osobnostním dotazníku má reálný přesah do rozptylu jednotlivých proměnných v datech. Testované osoby tím, jak se pózuji, zároveň snižují jejich rozptyl. Výrazný projev lze vidět např. na rozložení proměnné disciplinovanost v dimenzi svědomitost. Ukázkou zkreslování může být i rozložení četností analyzovaných proměnných. Významně se projevilo u dimenze svědomitost, kdy čtyři z jejích šesti subškál nemají normální rozložení, některé subdimenze ukazují efekt stropu (tedy kumulaci respondentů v horní části rozložení subdimenze) – např. dimenze zodpovědnost.⁷ Jiné než normální rozložení proměnných se prokázalo v dimenzi neuroticismu u subdimenzí hněvivost-hostilita a zranitelnost, což v prvním případě můžeme opět považovat za projev sociální desirability testovaných osob. Ve škále extraverze lze jiné než normální rozložení četností ve výzkumném souboru sledovat u subškály vřelost a aktivnost, především ve druhém případě je možno uvažovat o projevu sociální desirability. Vzhledem k testovým

⁷ Viz. Příloha č. 1

podmínkám bylo zkreslování odpovědí očekávatelné právě na škále svědomitosti. Dotazník NEO-PI-R sice obsahuje lži-škálu, ale průměrně inteligentní osoba odhalí, na co jsou otázky směřovány a může své odpovědi zkreslovat.

Výsledky bakalářské práce mají svou příčinu také metodologickou, především souvislost s osobnostním inventářem NEO-PI-R. Dotazník byl vyvíjen pro diagnostiku osobnostních charakteristik běžné populace a jejich validizace byla provedena na dospělých dobrovolnících (Hřebíčková, 2004). Při validizaci u dobrovolníků se nejedná o stresovou situaci. Lze usuzovat, že těmto osobám výkonově „o nic nešlo“ a tedy necítili vnitřní potřebu ke zkreslování svých odpovědí. Závažnější důsledky však mají psychometrické charakteristiky dotazníku. Reliabilita hlavních škál všech pěti dimenzí je dobrá (od 0,88 do 0,91), reliabilita jednotlivých subškál v podstatě také (od 0,31 do 0,81) (Hřebíčková, 2004, s. 79). V české verzi dotazníku se nižší reliabilita vyskytuje při sebesouzení než posouzení druhého. „Lidé jsou si pravděpodobně jistější, když posuzují druhé než když posuzují sebe a jejich posouzení druhých je konzistentnější“ (Hřebíčková, 2004, s. 77). Korelace jednotlivých subškál k hlavním škálám jsou také relativně vysoké (od 0,53 do 0,85) (Hřebíčková, 2004, s.83).

Ve výzkumném vzorku je však korelace subškál značně problematická. Předpokladem psychologické diagnostiky je, že škály budou významně korelovat se subškálami, které je reprezentují a zároveň korelace s ostatními subškálami budou nízké.⁸ Problematická je i korelace škál jedné dimenze se subškálami jiných dimenzí.⁹ Nutno podotknout, že tento jev se vyskytuje i v diagnostické verzi dotazníku (Hřebíčková, 2004, s. 82), ne však v takové míře.

⁸ Se zohledněním pouze těch dimenzí, které jsou zastoupeny v hypotézách této práce (neuroticismus, extraverze a svědomitost), lze nalézt v našem výzkumném vzorku následující údaje: mezi subškálami neuroticismu spolu navzájem slabě korelují (jsou uvedeny korelace nižší než 0,30) v dimenzi neuroticismu: impulsivnost s úzkostností (0,29) a impulsivnost s rozpačitostí je nesignifikantní ($r = 0,05$, sig. = 0,68). V dimenzi extraverze: vyhledávání vzrušení s vřelostí (0,28) a vyhledávání vzrušení s asertivitou (0,25). Nesignifikantní jsou aktivnost s vřelostí ($r = 0,12$, sig. = 0,28), aktivnost s družností ($r = 0,18$, sig. = 0,09), aktivnost s pozitivními emocemi ($r = 0,18$, sig. = 0,10), aktivnost s vyhledáváním vzrušení ($r = 0,13$, sig. = 0,21). V dimenzi svědomitosti se vzájemné korelace subškál nedostávají pod 0,30 a všechny jsou signifikantní.

⁹ Neuroticismus významně negativně koreluje na škále extraverze se všemi subdimenzemi (od -0,35 do -0,50), jako nesignifikantní se prokázal vztah neuroticismu k aktivnosti ($r = -0,07$, sig. = 0,51) a k vyhledávání vzrušení ($r = -0,07$, sig. = 0,54). Na škále svědomitosti také významně záporně koreluje se všemi subškálami (od -0,33 do -0,57), jako nesignifikantní se prokázal vztah k pořádkumilovnosti ($r = -0,12$, sig. = 0,26). Extraverze významně záporně koreluje na škále neuroticismu se všemi dimenzemi (od -0,31 do -0,66), jako nesignifikantní je impulsivnost ($r = 0,11$, sig. = 0,32), na škále svědomitosti významně koreluje se třemi subškálami (od 0,34 do 0,48), nesignifikantní je vztah k pořádkumilovnosti ($r = 0,16$, sig. = 0,15), zodpovědnosti ($r = 0,10$, sig. 0,35), rozvážnosti ($r = 0,09$, sig. = 0,42). Svědomitost významně záporně koreluje na škále neuroticismu se všemi subdimenzemi (od -0,23 do -0,56), nesignifikantní je rozpačitost ($r = -0,19$, sig. = 0,08), na škále extraverze se

Problematická pro výsledky v této práci je i vzájemná provázanost subškál mezi sebou, která se v našich výsledcích objevuje jako multikolinearita. Multikolinearita vypovídá o tom, nakolik jsou nezávisle proměnné vzájemně korelovány. Pokud jsou silně korelovány, pak jsou odhady regresních koeficientů velmi nestabilní (Hendl, s. 381). V našich výsledcích jsou výsledky multikolinearity vyšší (tj. hodnota vyšší než 30), proto je třeba výsledky opatrně interpretovat právě s ohledem na vzájemnou provázanost jednotlivých subškál.

Příčina může být metodologická – tzv. definiční operacionismus, jehož podstatou je předpoklad, že samostatná škála plně vyjadřuje konstrukt, který operacionalizuje (Campbell in Leary, Hoyle, 2009). Z výše zmíněného vyplývá, že ani škály neuroticismu, extraverze a svědomitosti z osobnostního inventáře NEO-PI-R, které používám pro tuto práci, nevystihují tyto dimenze úplně a přesně. Navíc jsou škály ovlivněny externími faktory, jako je sociální desirabilita nebo zkratky, jak testované osoby užívají odpovědní škály.

Ve výsledcích korelací, které byly počítány pro potvrzení či vyvrácení hypotéz se efekt věku ve výběrovém souboru nepotvrdil. Rozdíl mezi korelačním Pearsonovým koeficientem a parciálním koeficientem se u všech proměnných jevil jako nonsignifikantní, a tudíž pro další práci parciální korelace nebyly nepoužívány. Je poměrně zarážející, že se ve výběrovém souboru neprokázal efekt věku, protože pro všechny tři použité testové metody je efekt věku prokázán. Věk hraje důležitou roli při TKP, protože stárím se zpomaluje psychika i psychomotorika. Vliv věku má parabolický tvar, tj. nejmladší a nejstarší věkové skupiny podávají nejnižší výkony. Maximální výkony se objevují v rozmezí 30 – 40 let. (Komárková, 1993, s. 14, 15). Pro NEO-PI-R je prokázáno, že mladší respondenti ve srovnání se staršími skórují výše v neuroticismu, extraverzi a otevřenosti a dosahují nižší míry přívětivosti a svědomitosti (Hřebíčková, 2002, Hřebíčková, 2004).

Přestože se v této práci nepotvrdila ani jedna z pěti hypotéz, lze v ní spatřovat přínos, protože jde o data získaná v reálných podmínkách výběru a testování. Může to být impulzem pro zpracování dalších dat z reálných výběrů. Za inspirativní považuji rozšíření použití osobnostních testů o další metody, ne jen NEO-PI-R.

všemi subdimenzemi koreluje v rozsahu 0,30 – 0,43, nonsignifikantní je vyhledávání vzrušení ($r = -0,03$, sig. = 0,8) a pozitivní emoce ($r = 0,13$, sig. = 0,22).

Limity výzkumu

Získané poznatky je nutno interpretovat s ohledem na omezení výzkumu. Jedním z nejvýraznějších omezení je velikost souboru, poměrně nízký počet testovaných osob. S tím souvisí i fakt, že vzorek testovaných osob nemusí ve vybraných osobnostních charakteristikách reprezentovat populaci.

Jako vhodnější pro případný další výzkum vidím založení osobnostních konstruktů na více škálách, které by dané konstrukty měřily. Výpovědní hodnotu testu lze samozřejmě zvýšit použitím dalších testů, tj. použít více osobnostních dotazníků, případně kombinovat formu sebeposouzení a posouzení jinou osobou, čímž by se eliminoval efekt sociální desirability, případně i použít jiné osobnostní dotazníky.

Pro důkladnější prověření kvality výkonu (především jeho dlouhodobosti) v závislosti na osobnostních charakteristikách, by bylo vhodné použít výkonové testy s delší dobou trvání, protože v řádu první desítky minut se neprokázala korelace mezi svědomitostí a výkonem.

IV. Závěr

Bakalářská práce je zaměřena na vztah vybraných osobnostních dimenzí inventáře NEO-PI-R k výkonovým charakteristikám jednoduchých kognitivních úloh. V práci jsem se zabývala vztahem neuroticismu, extraverze a svědomitosti na výkon v podmínkách reálné výběrové situace. V teoretické části jsem vymezila rysovou teorii osobnosti, posléze se zaměřila na pětifaktorový model a podrobně jsem se zabývala pětifaktorovým modelem osobnosti v pojetí McCrae a Costy. Zaměřila jsem se i na kritiku rysového přístupu. Ve druhé části teorie jsem popsala jevy související s výkonem, konkrétně pozornost, rozhodování a stres a v neposlední řadě i sociální kontext výkonu. Závěrečná, důležitá část teorie je věnována shrnutí výsledků dosavadních výzkumů o vztazích neuroticismu, extraverze a svědomitosti k výkonu. V empirické části práce jsem vymezila výzkumnou otázku a stanovila hypotézy, popsala použité metody, postup statistického zpracování dat a výsledky.

Existence vztahu mezi osobnostními škálami neuroticismu, extraverze a svědomitosti k jednotlivým výkonovým výsledkům byla testována pomocí Pearsonova korelačního koeficientu. Pro vyvážení efektu věku ve výzkumném souboru byly spočítány i parciální korelace. Mezi oběma typy koeficientu nebyl shledán rozdíl, ale ani jedna z hledaných korelací se neukázala jako signifikantní. Předpoklady stanovené v hypotézách se nepotvrdily. Následně byly spočítány mnohonásobné lineární regrese a z jejich výsledků vyplynulo, že subškály jednotlivých dimenzí vysvětlují pouze nízké procento rozptylu výkonových

proměnných. Subškály extraverze vysvětlily 26% z variance chybovosti v Testu koncentrace pozornosti a jedinou signifikantní subdimenzí se prokázala vřelost. V testu koncentrace pozornosti je 21% rozptylu řešených položek vysvětleno subškálami extraverze. A tytéž subškály vysvětlily pouhých 13% variance řešených položek testu Rozhodování v časovém stresu. Nejnižší procenta se vztahují k subškálám neuroticismu a svědomitosti. Neuroticismus ze 4% vysvětlil rozptyl správně řešených položek v testu Rozhodování v časovém stresu a svědomitost 4% rozptylu správně řešených položek Testu koncentrace pozornosti.

Výsledky regresí dále ukazují, že ve všech třech dimenzích výzkumného vzorku jsou jednotlivé subškály navzájem korelovány (index multikolinearity byl ve všech případech vyšší než 30), což zkresluje vztahy ve vzorku. Příčinou pro nepotvrzení hypotéz může být také nízký počet respondentů a jejich stylizace jako projev sociální desirability, což odpovídá situaci, ze které data pocházejí.

Přestože se ani jedna z pěti hypotéz nepotvrdila, práce může být inspirativní pro další výzkum v dané problematice. Vhodnější pro případný další výzkum by bylo testovat osobnostní dimenze na více škálách a použít další testové metody.

V. Literatura:

- Atkinson, R. L., Atkinson, R. C., Smith, E. E., Bem, D. J. & Nolen-Hoeksema, S. (1995). *Psychologie*. Praha: VICTORIA PUBLISHING, a.s.
- Beer, A. & Watson, D. (2008). Asymmetry in Judgments of Personality: Others are Less Differentiated Than the Self. *Journal of Personality*, 76, 535-560.
- Blatný, M. (2001). Osobnostní determinanty sebehodnocení a životní spokojenosti: mezipohlavní rozdíly. *Československá psychologie*, 45, 385-392.
- Chamorro-Premuzic, T. & Swami, V (2009). The Effects of Background Auditory Interference and Extraversion on Creative and Cognitive Task Performance. *International Journal of Psychological Studies*, 1, 2-9.
- Chen, G., Casper, W.J. & Cortina, J. M. (2001). The Role of Self-Efficacy and Task Complexity in the Relationships Among Cognitive Ability, Conscientiousness, and Work-Related Performance: A Meta-Analytic Examination. *Human Performance*, 14, 209-230.
- Derryberry, D. & Reed, M.A. (1994). Temperament and Attention: Orienting Toward and Away From Positive and Negative Signals. *Journal of Personality and Social Psychology*, 66, 1128-1139.
- DeVauss, D. (2002). *Analyzing Social Science Data*. London: SAGE.
- Ficková, E. (2001). Dimenzie a determinanty copingového správania u adolescentov. In: D. Keller, J. Šturma (Ed.), *Psychologie pro třetí tisíciletí. Sborník z Olomouckých psychologických dnů 1998, 2000* (249-260). Olomouc. ČMPS: Testcentrum.
- Hajná, O. & Stránská, Z. (2003). Souvislosti mezi způsobem výchovy v rodině a sebehodnocením mladých dospělých. In: M. Svoboda, P. Humpolíček & J. Humpolíčková (Ed.), *Sociální procesy a osobnost. Sborník příspěvků* (113-119). Brno: Psychologický ústav MU.

Hall, C. & Lindzey, G. (1997). *Psychológia osobnosti*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.

Hendl, J. (2004). Přehled statistických metod zpracování dat. Analýza a metaanalýza dat. Praha: Portál.

Hewstone, M. & Stroebe, W. (2006). *Sociální psychologie*. Praha: Portál.

Hoyle, R. H. & Leary, M. R. (2009). Methods for the Study of Individual Differences in Social Behavior, in: Leary, M. R. & Hoyle, R. H. (Eds.): *Handbook of Individual Differences in Social Behavior*. New York: The Guilford Press, 12 – 23.

Hřebíčková, M. (1997). *Jazyk a osobnost. Pětifaktorová struktura popisu osobnosti*. Brno: Vydavatelství MU ve spolupráci s Psychologickým ústavem AV ČR.

Hřebíčková, M. (2001). Od pětifaktorového modelu k pětifaktorové teorii osobnosti. In: M. Blatný, M. Svoboda, I. Ruisel & J. Výrost (Ed.), *Sociální procesy a osobnost. Sborník příspěvků* (65-72). Brno: Psychologický ústav AV ČR, Psychologický ústav FF MU.

Hřebíčková, M. (2002). Vnitřní konzistence české verze NEO osobnostního inventáře (NEO-PI-R). *Československá psychologie*, 46, 521-535.

Hřebíčková, M. (2003). Lexikální výzkumy pětifaktorové struktury popisu osobnosti. In: I. Čermák, M. Hřebíčková & P. Macek (Ed.), *Agrese, identita, osobnost* (268-292). Brno, Tišnov: Psychologický ústav AVČR, Sdružení Scan.

Hřebíčková, M. (2004). *NEO osobnostní inventář* (podle NEO-PI-R P.T. Costy a R.R. McCrae). Praha: Testcentrum.

Hřebíčková, M., Urbánek, T. & Čermák, I. (2000). Inventář přídavných jmen pro posouzení pěti obecných dimenzí osobnosti. *Československá psychologie*, 46, 318-330.

Chalupa, B. (1981). *Kapitoly zo všeobecnej psychologie. Pozornost a jej úloha v psychickém regulácii činnosti*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.

John, O. P. & Srivastava, S. (1999). The Big Five Trait Taxonomy: History, Measurement, and Theoretical Perspectives. in: Pervin, L., A., & John, O., P. (Eds.). *Handbook of Personality. Theory and Research* (2nd edition). New York: The Guilford Press, 102-138.

Koelega, H.S. (1992). Extraversion and vigilance performance: 30 years of inconsistencies. *Psychological Bulletin*, 112, 239-258.

Komárková, E. (1993). *Test rozhodování v časovém stresu*. Brno: Středisko psychologických služeb.

Kučera, M. (1992). *Test koncentrace pozornosti. Příručka*. Bratislava: Psychodiagnostika.

Leary, M. R. & Hoyle, R. H. (2009). Situations, Dispositions, and the Study of Social Behavior, in: Leary, M. R. & Hoyle, R. H. (Eds.). *Handbook of Individual Differences in Social Behavior*. New York: The Guilford Press, 3 – 11.

Matthews, G., Davies, D. R. & Lees, J. L. (1990). Arousal, Extraversion, and Individual Differences in Resource Availability. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59, 150 – 168.

McCrae, R., R. & Costa, P., T. (1999). A Five-Factor Theory of Personality, in: Pervin, L., A., & John, O., P. (Eds.). *Handbook of Personality. Theory and Research* (2nd edition). New York: The Guilford Press, 102-153.

Nakonečný, M. (1995). *Psychologie osobnosti*. Praha: Academia.

Paunonen, S. & Ashton, M. C. (2001). Big Five Factor and Facets and the Prediction of Behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 81, 524-539.

Roberts, B., Jackson, J.J., Fayard, J.V., Edmonds, G. & Meints, J. (2009). Conscientiousness, in: Leary, M. R. & Hoyle, R. H. (Eds.): *Handbook of Individual Differences in Social Behavior*. New York: The Guilford Press, 369 – 381.

Robie, C. & Ryan, A.M. (1999). Performance monitoring as a moderator of the relations between two conscientiousness measures and task performance. *Journal of Business and Psychology*, 13, 391-406.

Rose, C. L., Murphy, L.B., Byard, L. & Nikzad, K. (2002). The Role of the Big Five Personality Factors in Vigilance Performance and Workload. *European Journal of Personality*, 16, 185-200.

Sternberg, R. J. (2002). *Kognitivní psychologie*. Praha: Portál.

Špok, D. (2004). Současná pojetí vztahu mezi pozorností a vědomím. *Československá psychologie*, 48, 38-51.

Výrost, J. & Slaměník, I. (2008). *Sociální psychologie* (2nd edition). Praha: Grada.

Widiger, T.A. (2009) Neuroticism, in: Leary, M. R. & Hoyle, R. H. (Eds.). *Handbook of Individual Differences in Social Behavior*. New York: The Guilford Press, 129 – 146.

Wilt, J. & Revelle, W. (2009) Extraversion, in: Leary, M. R. & Hoyle, R. H. (Eds.). *Handbook of Individual Differences in Social Behavior*. New York: The Guilford Press, 27 – 45.

VI. Přílohy